

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

**Кваліфікаційна робота
магістра**

на тему **ТЕКСТОВІ КОНЦЕПТИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ (НА
ПРИКЛАДІ СЕРІЇ “ТЕПЛІ ІСТОРІЇ”)**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8. 0358-2у-з,
спеціальності 035 “Філологія”

освітньої програми “Українська мова та література”

спеціалізації 035.01 “Українська мова та література”

_____ Т. В. Войта

Керівник _____ к. філол. н., доцент Н. О. Зубець

Рецензент _____ к. філол. н., доцент Л. П. Бойко

Запоріжжя
2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет *філологічний*

Кафедра *української мови*

Рівень вищої освіти *магістр*

Спеціальність *035 “Філологія”*

Освітня програма *“Українська мова та література”*

Спеціалізація *035.01 “Українська мова та література”*

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри української мови

Р. О. Христіанінова

“24” жовтня 2018 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ (СТУДЕНТЦІ)

Войті Тетяні Володимирівні

1.Тема роботи *Текстові концепти сучасної української прози (на прикладі серії “Теплі історії”)*

керівник роботи

Зубець Наталя Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент

затверджені наказом ЗНУ від “24” травня 2019 року № 782 - с

2. Строк подання студентом роботи – 24.12.2019

3. Вихідні дані до роботи : *Гербіш Н. Теплі історії до шоколаду. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2012. 144 с.; Гербіш Н. Теплі історії до кави. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2013.168 с.; Смаль Ю. Теплі історії з корицею. Київ : Брайт Стар Паблішинг,2015. 128 с.; Шутенко Ю. Теплі історії про дива, коханих і рідних. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2015. 144 с.; наукові праці В. Чабаненка, О. Селіванової, Ю. Степанова та ін.*

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1. *Лінгвальна природа категорії оцінки концептів.*

2. *Семно-компонентний аналіз текстів “Теплі історії”.*

3. Лексико-семантична характеристика концептів “щастя”, “любов”, “серце” в сучасній українській прозі.

4. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов’язкових креслень)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Зубець Н.О. кан. філ. наук, доц.	01.10.2018	01.10.2018
Перший розділ	Зубець Н.О. кан. філ. наук, доц.	11.03.2019	11.03.2019
Другий розділ	Зубець Н.О. кан. філ. наук, доц.	16.09.2019	16.09.2019
Висновки	Зубець Н.О. кан. філ. наук, доц.	14.12.2019	14.12.2019

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії	жовтень 2018 р.	
2.	Добір фактичного матеріалу	жовтень 2018 р. – березень 2019 р.	
3.	Написання вступу	жовтень 2019 р.	
4.	Підготовка розділу 1 (назва в лапках)	березень 2019 р.	
5.	Написання розділу 2 (назва в лапках)	вересень - грудень 2019 р.	
7.	Формулювання висновків	грудень 2019 р.	
8.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	грудень 2019 р.	
9.	Захист роботи	Січень 2020 р.	

Студент _____

Т.В. Войта

Керівник роботи _____

Н.О. Зубець

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____

Л. М. Стівбур

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра “Текстові концепти сучасної української прози (на прикладі серії “Теплі історії”) містить 82 сторінки.

Для виконання кваліфікаційної роботи дібрано понад 700 мовних одиниць, що представляють текстові концепти, опрацьовано 89 наукових джерела.

Об’єкт дослідження є базові концепти в масовій художній літературі.

Предметом дослідження виступають лексичні одиниці, використані для об’єктивації провідних концептів у текстах молодих прозаїків.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей актуалізації та функціонування концептів у текстових конфігураціях серії “Теплі історії”.

У процесі дослідження виконано такі **завдання**:

- 1) осмислено поняття “концепт” у структурі сучасної наукової парадигми;
- 2) виявлено актуальні текстові концепти в сучасній художній прозі;
- 3) охарактеризовано образно-ціннісні складники актуалізованих концептів;
- 4) проаналізовано аналітичні номени, до складу яких входять вербалізатори виокремлених концептів.

Дослідження велося із застосуванням дефініційного аналізу номінальних лексем, концептуального аналізу. Основний **метод** – описовий.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше на матеріалі серії книг “Теплі історії” проаналізовано та досліджено концепти сучасної лінгвокультури; визначено семантику концептів, метафоричні моделі концепту.

Сфера застосування. Результати дослідження можуть бути використані у викладанні сучасної української мови й української літератури в навчальних закладах різних рівнів, спецкурсів з лінгвокультурології, етносемантики.

Ключові слова: КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА, КОНЦЕПТ, ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ, ТИПОЛОГІЯ КОНЦЕПТІВ.

ABSTRACT

Master's qualification work "Text Concepts of Contemporary Ukrainian Prose (on the example of the series "Warm Stories") contains 82 pages.

More than 700 language units have been selected to perform the qualification work, represent text concepts, and 89 scientific sources have been processed.

The object of the study is the basic concepts in the mass fiction.

The subject of the study is lexical units used to objectify the leading concepts in the texts of young prose writers.

The purpose of the study is to identify the peculiarities of the actualization and functioning of the concepts in the text conferences of the series the "Warm History".

During the research the following **tasks** were completed:

1) the idea of "concept" in the structure of the modern scientific paradigm is understood;

2) actual text concepts in contemporary fiction are revealed;

3) the figurative and value components of actualized concepts are characterized;

4) the analytical nomenclature, which includes verbalizers of single concepts, is analyzed.

The study was conducted using definitive analysis of nominal tokens, conceptual analysis. The basic **method** is descriptive.

Scientific novelty of the study is that, for the first time, the concepts of modern linguistic culture have been analyzed and explored on the material of the series of books the "Warm Stories"; defined concept semantics, metaphorical concept models.

Application Field. The results of the study can be used in the teaching of modern Ukrainian language and Ukrainian literature in educational institutions of different levels, special courses in linguocultural studies, ethnosemantics.

Keywords: COGNITIVE LINGUISTICS, CONCEPT, CULTURAL LINGUISTICS, TYPOLOGY OF CONCEPTS.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОНЦЕПТУ	10
1.1. Концепт як поняттєва категорія.....	10
1.2. Типологія концептів	19
РОЗДІЛ 2. БАЗОВІ КОНЦЕПТИ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ В СЕРІЇ КНИГ “ТЕПЛІ ІСТОРІЇ”	28
2.1. Сучасна масова література	28
2.2. Вербальна репрезентація концепту “сонце”	34
2.3. Вербальна репрезентація концепту “щастя”	39
2.4. Вербальна репрезентація концепту “любов”	50
2.5. Вербальна репрезентація концепту “серце”	61
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	74

ВСТУП

Концепт та концептосфера є невід’ємною частиною ментального процесу людини певного суспільства. Завдяки вивченню концептів можливо отримати більш повну картину процесу семантичних змін у системі мови.

Під час розвитку мовознавчого напрямку – когнітивної лінгвістики і появи лінгвоконцептології значно посилилась увага до поняття “концепту”. Він має надзвичайно широкий спектр використання і тому викликає підвищений інтерес. На сучасному етапі розвитку значно зріс інтерес до проблем пізнання дійсності та її відображення у свідомості людини. На зміну попереднім науковим парадигмам приходять нова, когнітивно-комунікативна, у межах якої відбувається перехід семантичних досліджень на інший рівень аналізу – концептуальний, що передбачає вивчення значення у зв’язку з внутрішнім світом людини, її мисленням, процесами повсякденного висловлювання й розуміння. Наукові роботи українських лінгвістів (Ф. Бацевича, Л. Безуглої, О. Воробйової, С. Жаботинської, В. Іващенко, О. Селіванової, І. Шевченко), а також праці зарубіжних учених у теорії концептуальної метафори (Т. ван Дейка, Р. Ленекера, М. Шварц, Дж. Лакофф, М. Джонсон) засвідчують існування концептуального рівня в людській свідомості.

Теоретичною базою дослідження слугували праці вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі когнітивної семантики (О. Кубрякова, Н. Корбозерова, М. Полюжин, В. Прутчикова, С. Швачко), лінгвоконцептології (Ш. Басиров, Л. Белехова, В. Данилич, С. Денисова, О. Кагановська), лінгвокультурології (А. Белова, А. Вежбицька, С. Воркачов, В. Воробйов, М. Гамзюк, І. Голубовська, В. Карасик, В. Козловський, М. Красавський, В. Маслова, А. Приходько, Г. Слишкін, Ю. Степанов, В. Теля, Ю. Караулова, З. Попова, Й. Стернін, І. Михальчук, Л. Гришаєва, В. Кононенко).

Досліджуючи природу концептів, В. Жайворонок використовує найменування “концепти історико-культурної свідомості народу” і виділяє в

їхній структурі такі компоненти, як образність і етносимволіка. Він вважає їх мовними одиницями, наповненими етнокультурним змістом, які здебільшого і функціонують у культурних контекстах та позначені образністю та етносимволікою [34, с. 102].

Масова література як мистецтво слова несе в собі потужний заряд позитивної духовної енергетики, формує й передає загальнолюдські й національні цінності від покоління до покоління, культивує їх у людських душах. У наш час проблема співвідношення “високого” та “низького” в літературі як мистецтві слова стала предметом наукових дискусій Т. Гундорової, Н. Волошиної, М. Євшана, Я. Поліщука, М. Павлишина, Ю. Лотман. У вітчизняному літературознавстві проблеми масової літератури (її взаємини з белетристикою і високою класикою) лише в останні десятиліття заявлені як проблеми, гідні вивчення.

Це й зумовило звернення до цієї теми.

Актуальність наукової роботи визначається зростаючим інтересом сучасної лінгвістики до вивчення концепту загалом і з точки зору з’ясування домінантних цінностей сучасного суспільства, які знаходять відображення у творах молодих письменників, що представляють масову літературу.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей актуалізації та функціонування концептів у текстових конфігураціях серії “Теплі історії”.

Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання наступних **завдань**:

- 1) осмислити поняття “концепт” у структурі сучасної наукової парадигми;
- 2) виявити актуальні текстові концепти в сучасній художній прозі;
- 3) охарактеризувати образно-ціннісні складники актуалізованих концептів;
- 4) проаналізувати аналітичні номени, до складу яких входять вербалізатори виокремлених концептів.

Об’єктом дослідження є базові концепти в масовій художній літературі.

Предметом дослідження виступають лексичні одиниці, використані для об'єктивації провідних концептів та профілізації у текстах молодих прозаїків.

Методи дослідження. Установлення поняттєвих ознак концептів здійснено за допомогою дефініційного аналізу номінальних лексем. Метод концептуального аналізу передбачав розгляд образно-ціннісного складника структури виокремлених концептів та способів опрацювання концептів у творах сучасної літератури. Основний метод – описовий.

Актуалізовані концепти досліджувались на матеріалі художньої літератури, яка відноситься до масової: (Гербіш Н. Теплі історії до шоколаду. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2012. 144 с.; Гербіш Н. Теплі історії до кави. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2013. 168 с.; Смаль Ю. Теплі історії з корицею. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2015. 128 с.; .59.Шутенко Ю. Теплі історії про дива, коханих і рідних. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2015. 144 с.) Матеріалом дослідження стали понад 700 мовних одиниць, що представляють текстові концепти.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше на матеріалі серії книг “Теплі історії” проаналізовано та досліджено концепти сучасної лінгвокультури; визначено семантику концептів, метафоричні моделі концептуалізації.

Теоретичне значення праці визначає внесок у розкриття концептуалізації дійсності та її національної ментальності. Результати дослідження поглиблюють розуміння концепту з позиції соціолінгвістики, виявляють механізми впливу конкретних соціальних чинників на формування і розвиток концепту. Одержані висновки сприяють розумінню національно-мовної картини світу.

Практичне значення дослідження. Матеріали і зроблені висновки можуть знайти застосування у викладанні сучасної української мови й української літератури в навчальних закладах різних рівнів, спецкурсів з лінгвокультурології, етносемантики, лінгвістики тексту, у науково-дослідних роботах студентів, магістрів, аспірантів.

Ключові слова: КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА, КОНЦЕПТ, ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ, ТИПОЛОГІЯ КОНЦЕПТІВ.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОНЦЕПТУ

1.1. Концепт як поняттєва категорія

Сучасний науковий світ виявляє зацікавленість проблемою функціонування мовних одиниць в аспекті взаємодії мови, людини і культури. У 90-х рр. ХХ ст. у складі когнітивної лінгвістики з'являється нова галузь – лінгвоконцептологія, в основу якої лягло дослідження концептів. Одним із перших проблему розробляв С. Аскольдов, який виокремив основні функції концептів. Дослідник називає концепт розумовим утворенням, що в процесі реалізації думки заміщає безліч предметів того самого роду та дій [2, с. 4]. Д. Лихачов, узявши за основу міркування С. Аскольдова, запропонував вважати концепт алгебраїчним вираженням значення, яким носії мови оперують в усному і писемному мовленні [2, с. 4]. У руслі досліджень С. Аскольдова та Д. Лихачова можемо вважати концепт умістилищем значного обсягу інформації у пам'яті та свідомості людини.

Поняття концепту поки що у мовознавстві не має однозначного визначення. Одні вчені під концептом розуміють підстановки значень, сховані в тексті “замінники” предметів, що полегшують спілкування і тісно пов'язані з людиною та її національним, культурним, професійним, віковим досвідом. Інші вважають, що концепт – це все те, що ми знаємо про об'єкт. Будучи водночас і основною одиницею концептології, і лінгвокультурології, концепт вирізняється неоднозначністю та суперечливістю свого тлумачення.

Слово “концепт” походить від латинського “conceptus”, що в перекладі означає “думка, уявлення, поняття” і первинно було використане як термін логіки й філософії. На думку В. Колесова, під концептом слід розуміти не conceptus у його прямому значенні, а conceptum, що в перекладі означає

“зародок”, “зернятко”, з якого у процесі комунікації виростають різні уявлення та змістові форми. Концепт є своєрідністю, яка підкреслює відтінок кожного твору, надаючи йому повноти та колоритності. “Концепт – стійка мовна чи авторська ідея, що має традиційний вираз; те ж, що мотив” [81, с. 307].

Найбільш всеохоплюючим, повним визначенням є формулювання С. Воркачева: “Концепт – це термін, який поєднує лексикографічну і енциклопедичну інформацію, “найближче” і “найвіддаленіше” значення слова, знання про світ і про суб’єкт, який його пізнає” [15, с. 65]. Науковець розглядає концепт з різних точок зору: концепт – це те, за допомогою чого людина пізнає світ; він заснований як на досвіді, так і на енциклопедичній інформації, якась середня, вироблена в процесі пізнання, єдино правильна квінтесенція значення слова.

За участю обмеженого набору семантичних універсальних елементів можна виявити все розмаїття народжених людиною ідей – концептів, що знаходять втілення в лексичних одиницях, ціннісних орієнтаціях, специфічних для тієї чи тієї культури [2, с. 56]. Ідеї концептології як актуальної галузі знань, що ґрунтуються на спільних теоретико-методологічних засадах і принципах, проєктують на різні гуманітарні сфери, реалізують у царині зіткнення наукових підходів і методик дослідження. І. Кочан вважає, що концепт, з одного боку, позначає лінгвістичну одиницю, з іншого – одиницю пам’яті та мови мозку. [43, с. 128]. Мовознавці вважають, що концепт – це водночас і слово, і його значення, ідея, смисл, його зовнішня і внутрішня форма, поняття; когнітивна структура, охоплена мовним знаком. А. Вежбицька твердить, що концепт – об’єкт світу, який має ім’я і відбиває певні культурно-зумовлені уявлення людини про світ “Дійсність”, що дана нам у мисленні не безпосередньо, а через мову [12, с. 115].

Науковці виділяють у концепті такі основні його аспекти, як знання, культуру і психологію, оцінку, що покладені в основу дефініційної моделі. На думку Ю. Степанова, концепт – основний осередок культури у ментальному світі людини; “жмуток” уявлень, понять, знань, асоціацій, переживань [72, с.

43]. У ньому можна простежити такі визначальні риси: вихідна форма (власне внутрішня флексія самої назви), концентрована представлена історія та сучасні асоціації, оцінки тощо. Р. Фрумкіна визначає концепт як “ментальну сутність” із позицій психолінгвістики: “Але якщо концепт – об’єкт ідеальний, тобто існуючий у нашій психіці, то слід замислитися над тим, як співвідносяться між собою ментальні утворення, що відповідають одному концепту, у психіці різних людей” [79, с. 25]. Природно думати, що за одним і тим самим іменем (словом) у психіці різних осіб можуть стояти різні ментальні утворення. Тим самим, не тільки різні мови “концептуалізують” (тобто відбивають) дійсність по-різному, але за одним і тим самим словом однієї мови у думках різних людей можуть стояти різні концепти” [79, с. 27–28].

Концепти – це провідники найрізноманітнішої інформації. Вони є тими ідеальними, абстрактними одиницями, якими людина оперує у процесі мислення. Вони відображають зміст отриманих знань, життєвого досвіду та результати пізнання людиною навколишнього світу у вигляді певних одиниць. Людина мислить концептами, і ці думки проходять крізь призму філософських, етнічних, міфологічних, релігійних, національно-культурних, психологічних та інших позамовних чинників, що відбивають комплексний характер концепту. Концепт є своєрідним посередником між словом та дійсністю. Загалом поняття “концепт” можна звести до декількох показників: концепт є чимось, що нероздільно поєднує елементи свідомості мовного знака; концепт є чимось, що об’єднує на різних рівнях людей із погляду ставлення до дійсності та способів спілкування з нею; концепт є чимось віртуальним і реальним водночас. Загалом виокремлюють три типи концептів: текстові, художні, культурні.

Текстовий концепт розглядають як “мовленнєво-розумове утворення змістового плану, яке характеризується змістовною напруженістю і надкатегорійністю і на текстовому рівні імплікує сукупність певних ознак метаобразів художнього твору з метою їхньої подальшої імплікації” [60, с. 214].

Художні концепти відбивають специфіку індивідуально-авторського світобачення і водночас активізують художнє враження, що його створює

слово-концепт. Термін цей позначає результат складного процесу інтерпретації дійсності письменником, був запропонований С. Аскольдовим для позначення базової одиниці індивідуально-авторської свідомості [2, с. 276]. Художні концепти – це комплекс понять, уявлень, почуттів, емоцій, іноді навіть вольових виявлень, що виникають на основі художньої асоціативності. Чим багатший і емоційніший досвід письменника, тим глибші й об’ємніші його концепти. Аналіз цих концептів дає змогу пояснити особливості функціонування мовних засобів у художньому тексті, простежити специфіку індивідуально-авторського відображення світу, з одного боку, та морально-естетичні цінності, властиві колективній свідомості на певному історичному етапі, з іншого [2, с. 276].

Культурні концепти – “ключові слова культури”, які є омовленими культурно детермінованими ментальними утвореннями, котрі мають безпосередній дотик до цінностей, ідеалів та установок етносів і в яких знаходять своє найповніше відображення особливості національного характеру і сприйняття світу. Вихідною позицією аналізу концепту є визначення його внутрішньої форми, тобто йдеться про встановлення внутрішньої форми слова, що номінує концепт. В. Русанівський, ґрунтуючись на ідеях О. Потебні, визначає роль внутрішньої форми не лише у творенні слова, а й у забезпеченні взаємозалежності між формою і змістом, у “висвітленні механізму вираження думки у слові”, у з’ясуванні головної властивості слова – “здатності позначати виділювані думкою предмети і їх властивості” [64, с. 14]. Внутрішня форма слова є усвідомленням людиною зв’язку між осмисленням і осмислюваним.

Учені виокремлюють два підходи до трактування поняття “концепт”: лінгвокогнітивний та лінгвокультурологічний. Представники першого напряму визначають концепт як глобальну мисленнєву одиницю, ідеальну сутність, сформовану у свідомості людини; представники ж другого напряму розглядають концепт як явище культурне, результат зіткнення семантики слова із власним або народним досвідом [47, с. 48]. Дослідження концепту з лінгвістичного боку дає змогу точніше визначити місце мовознавчої науки в

загальнокультурних пошуках і завдяки йому розкрити перспективи для простеження співвідношення концепту з такими об'єктами лінгвістичного аналізу, як образ, символ, синонім тощо.

Велике зацікавлення викликає дослідження концепту і у психологічній площині. Отже, концепти, справді, є важливими одиницями концептосфери і мови загалом. Їхня властивість розкривати певний образ у рамках наявності якогось окремого значення певного об'єкта дає можливість поринути у внутрішню сферу самого об'єкта, створивши спеціальний контекст для його розуміння. Щоб зрозуміти або пояснити концепт, варто шукати не якусь конкретну або абстрактну сутність, що визначена цим концептом, а звернутися до вживання слова (валентних і функційних характеристик). Концепт – наче згусток культури у свідомості людини, тобто те, у вигляді чого культура входить в ментальний світ людини, а з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого пересічна людина входить у культуру, а в окремих випадках впливає на неї. Концепт є сполучною ланкою між словом, дійсністю, поняттям; він містить значення слова та позамовний (когнітивний) фон, будучи своєрідною мовною універсалією. У структурі концепту найбільш стійкі й наочні одиниці універсального предметного мовного коду, що є образами-символами у структурі цього концепту [2, с. 128].

Знання людей про об'єктивну дійсність організовано у вигляді концептів, абстрактних ментальних структур, що відображають різні сфери діяльності людини. Людина мислить концептами, комбінуючи їх, формуючи нові концепти в ході мислення. Тому концепт розуміється як глобальна розумова одиниця, що представляє собою квант структурованого знання.

Проблема осмислення мовних одиниць як структур представлення знань, стає ключовою у дослідженні мовознавців. Оскільки за сукупністю концептів можна робити висновки про ментальні моделі дійсності, які відображені в мові взагалі і в мовній свідомості конкретних носіїв мови.

Предметом дослідження науковців стало вивчення процесу об'єднання концептів у концептосфери та їх структурування у свідомості людини. Адже

знання, засвоєні індивідом, містяться у сфері несвідомого в “згорнутому” стані. Поняття зберігаються у вигляді образів, які, в свою чергу, продовжують залишатися елементами системи опозицій і тому легко “розгортаються” в концепти. Отже, структуровані концепти індивід не створює щоразу заново, адже за необхідності відбувається “розгортання” стисненого концепту-образу до стану синтаксичної конструкції подібності, опозиції.

Аналіз визначень засвідчує, що розуміння терміну “концепт” у сучасному мовознавстві є варіативним. Існує як вузьке його розуміння, так і широке. Безперечним для всіх підходів є те, що концепт належить до свідомості і включає, на відміну від поняття, не лише описово-класифікаційні, а й чуттєво-вольові та образно-емпіричні характеристики. Концептами можна не лише мислити, але їх можна й переживати.

В. Карасик, В. Красних, Л. Чернейко та інші лінгвісти вважають концепт, як мінімум, тривимірним утворенням і виділяють його предметно-образний, поняттєвий та ціннісний складники. Образний бік концепту включає в себе зорові, слухові, тактильні, смакові та нюхові характеристики предметів, явищ, подій, які відображені у нашій пам’яті. Поняттєвий бік концепту – це те, як концепт зафіксовано в мові, його значення, опис, структура, дефініція, порівняльні характеристики даного концепту по відношенню до інших концептів. Ціннісна (інтерпретаційна) сторона концепту характеризує важливість цього психічного утворення як для індивіда, так і для всього мовного колективу.

У сучасному мовознавстві можна виділити три основні підходи до розуміння поняття “концепт”:

1) лінгвістичний (С. Аскольдов, Д. Лихачов, В. Колесов, В. Телія): оскільки концепт існує для кожного словникового значення, то його слід розглядати як алгебраїчний вираз значення. Загалом прихильники цього напряму розуміють концепт як увесь потенціал значення слова разом з його конотативним елементом;

2) когнітивний (З. Попов, Й. Стернін, О. Кубрякова): концепт – лінгвокогнітивне явище ментального характеру. Представники когнітивного підходу зараховують концепт до розумових явищ та тлумачать його як оперативну змістовну одиницю пам'яті, ментального лексикону;

3) культурологічний (Ю. Степанов, Г. Слишкін): вся культура розуміється як сукупність концептів та відносин між ними. Концепт – головний осередок культури в ментальному світі людини. Науковці, які дотримуються цього підходу, переконані, що при вивченні концепту слід приділяти увагу культурній інформації, яку він передає. Концепт тут визначається як базова одиниця культури і є її концентратом.

Концепт розглядається як психолінгвістичне явище (найвідоміший представник – А. Залевська) [36 с. 38];

3) абстрактне наукове поняття;

4) базова одиниця культури;

5) лінгвокультурне явище.

Характеризуючи концепт як окрему сутність, дослідники нині вважають його:

1) одиницею ментальності;

2) одиницею свідомості;

3) одиницею зародкового прояву думки;

4) одиницею мовного бачення світу (мовної картини світу, що вважається наївною) і продуктом національно-культурної ментальності;

5) одиницею ментально-лінгвістичного комплексу;

6) одиницею інформації про світ [24 с. 12].

Наразі всі мовознавчі підходи до розуміння поняття “концепт” зводяться зазвичай до лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного тлумачення цього явища. Наприклад, під концептом, як під поняттям лінгвокогнітивного явища слід розуміти “одиницю ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної

системи мови і всієї картини світу, відображеної в людській психіці” [67, с. 30]. А з точки зору лінгвокультурологічного підходу концепт, наприклад, культурний, визначається базовою одиницею культури, є її концентратом. Слід зазначити, що обидва підходи не є взаємовиключними. Концепт як ментальне утворення в свідомості індивіда – вихід на концептосферу соціуму, тобто культури, а концепт як одиниця культури – це фіксація колективного досвіду, який стає набутком індивіда. На думку В. Карасика, ці підходи відрізняються векторами стосовно індивіда: лінгвокогнітивний концепт – це напрямок від індивідуальної свідомості до культури, а лінгвокультурний концепт – напрямок від культури до індивідуальної свідомості. Поділ руху зовні і руху всередину є лише дослідницьким прийомом. Насправді цей рух є цілісним багатовимірним процесом. Концепт як об’ємне ментальне утворення вбирає в себе не тільки інваріант значень слова, представляє його, а й абсорбує інваріант значень словотвірного гнізда того ж семантичного поля.

Дослідники відзначають складну структуру концепту. З одного боку, його стосується все, що належить структурі поняття, з іншого – до структури концепту входить те, що робить його фактом культури – вихідна форма (етимологія), символіка, особливості сприйняття, оцінки та ін. Існує безліч трактувань поняття “концепт”, іноді вони дуже відрізняються один від одного, одні з них вкрай звужені (Ю. Степанов, Д. Лихачов, В. Карасик), інші ж максимально широкі (С. Воркачев, С. Аскольдов).

Якщо говорити про природу виникнення концепту, то на думку В. І. Карасика, концепт виникає в результаті взаємодії досвіду, відбору на основі критерію цінності та механізму запам’ятовування [41, с. 76]. За Ю. Степановим, концепт виникає при зіткненні світу культури та індивіда, що свідчить про те, що це визначення є найвужчим з усіх перерахованих, так як автор дає лінгвокультурологічне тлумачення концепту [72, с. 102]. Д. Лихачов у своєму визначенні концепту як “заміщення значення слова в індивідуальній свідомості і в певному контексті” підкреслює його суто індивідуальну спрямованість як засобу розуміння навколишнього світу, не приділяючи увагу

соціальній стороні даного поняття [48, с. 281]. Отже, на сучасному етапі у мовознавстві немає єдиної думки щодо трактування поняття “концепт” і його можливість характеризувати навколишній світ. Незалежно від типів концептів усі вони є структурними ланками, будівельним матеріалом концептосфери певної мови, в якій можна виділити менші утворення. Дослідники відзначають, що концепт, як категорія, яка є однією з найважливіших для цілої низки гуманітарних наук, характеризується своєю неоднорідністю.

Оскільки лінгвокультурні концепти можна розглядати як певні абстракції ментальної природи, С. Воркачов розрізняє концепти-автохтони, які є абстрагованими значеннями своїх конкретних мовних реалізацій і характеризуються етнокультурними семами; протоконцепти – “універсальні концепти” – абстраговані від мовних реалізацій ментальні одиниці; метафізичні (з великим ступенем абстракції та потенційні концепти – ментальні структури без відповідного лексичного вираження, що не є ціннісно значущими для мовної спільноти [15, с. 64].

Термін “універсальні концепти” досить поширений у лінгвокультурології і характеризується багатим синонімічним рядом: “концепти універсалії” (М. Алефіренко), “семантичні примітиви” (А. Вежбицька), “фундаментальні загальнолюдські концепти” (І. Мещаніков). Універсальні концепти – “базові когнітивні категорії, що відображають єдиний для всіх когнітивний процес” [52, с. 96], або це “мегаконцепти, співвідносні із структурами відповідних універсалій” [52, с. 97].

Етнокультурні концепти – “специфічні константи соціуму, які вирізняють національні культури і мови [33, с. 24] або ментальні одиниці, виражені “словом, за яким стоїть не лише реалія, а образ і символ, що постають у тому чи іншому етнокультурному просторі” [31, с. 10] – деякі науковці називають унікальними, бо “відображають соціально-психічне світобачення, представлене різкими емотивними співтовариствами” [2, с. 70]. Існування універсальних концептів сприяє взаєморозумінню між національними спільнотами. Але це не

заперечує наявності етнокультурних концептів, які описують культуру окремої нації.

Концепт – передусім, ментальна одиниця й елемент свідомості, що виступає посередником між реальним світом і мовою, він охоплює і культурну інформацію, у якій вона фільтрується, переробляється й систематизується. Тому концепти утворюють своєрідний культурний пласт, що функціонує між людиною та середовищем. Вони наявні у свідомості (ментальному світі) людини у вигляді “пучків” понять, знань, асоціацій, переживань, які не тільки мисляться, а й переживаються [60].

Незважаючи на те, що термін “концепт” міцно утвердився в сучасній лінгвістичній науці, він до цього часу не має однозначного тлумачення. Концепт – це:

- “знання людини про дійсність в її елементах і перспективах” [2];
- те, що “реконструюється через своє мовне вираження і позамовні знання”;
- “відомості про те, що індивід знає, думає, уявляє про об’єкти” [72];
- “будь-яка дискретна одиниця колективної свідомості тощо” [41];

Як бачимо, з наведених вище визначень, найбільш послідовно виокремлюються в концепті властивості знання, оцінки, культури і психіки, які й беруться за основу в тій чи тій дефініції.

Найбільш послідовно науковці відстоюють розуміння концепту як етнокультурного утворення або етноконцепту. Ця модель базована на усвідомленні того значення, яке має національна культура в житті соціуму і відображає уявлення про те, що концепт є точкою перетину світу культури й індивідуальних смислів.

1.2. Типологія концептів

У процесі свого становлення когнітивна лінгвістика неодноразово ставила питання про типологію концептів на цьому наголошують такі науковці, як З. Попова та Й. Стернін.

Дослідники приділяли велику увагу проблемі класифікації концептів, адже на сучасному етапі розвитку в когнітивній лінгвістиці провідне місце займає проблема класифікації концептів, їх ієрархічна структура, яка обумовлена мовною категоризацією.

Сучасна когнітивна лінгвістика висуває дві класифікації концептів, які базуються на працях Ю. Степанова, О. Кубрякової, М. Піменової, А. Бабушкіна:

- 1) за змістовим наповненням;
- 2) за ступенем інтеграції семантичних структур.

А. Бабушкін виокремлює такі концепти:

- 1) розумові картини;
- 2) схеми;
- 3) гіпероніми;
- 4) фрейми;
- 5) інсайти;
- 6) сценарії;
- 7) калейдоскопічні концепти [3, с. 53].

З. Попова та Й. Стернін наводять наступну класифікацію концептів:

- 1) уявлення-картинки;
- 2) схеми-поняття;
- 3) фрейми;
- 4) сценарії;
- 5) гештальти [63, с. 83].

Що стосується другого підходу, то концепти поділяться в залежності від середовища буття, саме воно визначає їх онтологічну сутність. Науковці наводять наступну характеристику:

- 1) мовні лінгвоконцепти;

- 2) текстові;
- 3) дискурсні;
- 4) філософські;
- 5) культурні;
- 6) етноконцепти.

Дуже важливо навести класифікацію Г. Слишкіна, який вирізняє:

- 1) пропорційні концепти, які входять до інтразони та екстразони;
- 2) сформовані концепти, які вже мають сформовану інтразону, але при цьому функціують в екстразоні;
- 3) концепти, які перебувають на стадії формування, тобто мають розвинену інтразону, але екстразона цілком відсутня;
- 4) граничні концепти;
- 5) рудиментарні концепти [67, с. 30].

За визначенням А. Приходько, концепти можуть типологізуватися в опозиції “універсальність – специфічність”. При цьому універсальні концепти мають національний характер, у той час як специфічні відносяться до певної культури. У зв’язку з цим виділяються наступні типи концептів: образи, ідеї та символи [63, с. 48].

О. Воробйова розробила класифікацію концептів за форматом їх репрезентацій:

- 1) одиничні концепти “добро, любов”;
- 2) подвійні гештальти “добро-зло, любов-ненависть”;
- 3) кластерні “шлях до зірок”;
- 4) кумулятивні;
- 5) картинні;
- 6) параболічні;
- 7) есеїстичні [16, с. 26].

А. Вежбицька, була першим науковцем, яка сформувала гіпотезу, про те, що ми концептуалізуємо світ через мову [12, с. 214]. Вона запропонувала користуватися термінами “концепт-мінімум” і “концепт-максимум”.

“Концепт-мінімум” використовується для передавання неповного обсягу смислу слова, яким володіє пересічний носій мови. “Концепт-максимум” використовується для передавання повного обсягу смислу слова.

Отже, концепт має визначену структуру, хоча він і не може бути представлений як жорстка структура подібно значенню слова. Це пов'язано з його активною динамічною роллю в процесі мислення: він весь час функціює, актуалізується в різних своїх складових частинах та аспектах, поєднується з іншими концептами та відштовхується від них [53, с. 54].

Різні науковці пропонують різні структури концептів. Т. Луньова пропонує модель концепту, яка включає ядро та п'ять модусів [49]. Ядро – осердя концепту. У ньому зберігається найістотніша інформація про той, чи той предмет, дію, якість, особу. Це – найсуттєвіші зі знань та уявлень.

Модуси концепту – “функціональні підструктури загальної глобальної понятійної структури” [49]. У сучасній лінгвістиці модуси розрізняються залежно від типу інформації.

Структура модусів включає в себе:

- а) раціонально-логічний модус, що безпосередньо пов'язаний з формуванням логічних понять про пізнавальний об'єкт дійсності;
- б) картинно-образний пересікається з наочно-чуттєвим уявленням про об'єкт або аспект дійсності;
- в) модус фіктивності являє собою впорядковану сукупність метафор, за допомогою яких відбувається додаткове осмислення пізнаваного;
- г) аксіологічний модус містить оцінку певного фрагменту дійсності мовцями;
- д) ціннісний містить утилітарно-практичну значущість, що приписується мовцям того чи іншого феномену [49].

Й. Стернін зазначає, що в концептів є певна структура, яка є основною для їх класифікацій. Він виділяє внутрішню організацію концепту як провідний чинник для класифікації [61].

Отже, за Й. Стерніним, концепт має три структурні типи: однорівневий, до якого він відносить лише чуттєве ядро, тобто лише один базовий шар. Він наголошує, що такі концепти превалюють у свідомості дітей.

Щодо багаторівневого концепту, то він містить декілька когнітивних шарів, які відрізняються за ступенем абстракції та послідовно нашаровуються один на одного.

Сегментний концепт являє собою базовий чуттєвий шар, оточений кількома сегментами, рівноправними за ступенем абстрагованості [61].

Концепція Ю. Степанова, який є прихильником “шарової будови концепту”, полягає в тому, що формування різних шарів впливає на культурне та історичне надбання народу, тобто вони формуються як “осад” культурного життя різних епох [72, с. 50].

Багато науковців наголошують на тому, що в структурі концепту наявні три компоненти : активний шар, пасивні шари і внутрішня форма.

Активний шар – це основна концептуальна ознака, відома кожному культурному носію та є значущою для нього. Пасивні шари являють собою додаткові ознаки, актуальні для окремих груп представників тієї чи іншої мовної культури. Внутрішня форма концепту, на відміну від попередніх двох компонентів, відкривається лише фахівцям, а для звичайних носіїв мовної культури вона існує опосередковано і слугує основою, на якій виникли і тримаються інші шари значень.

У більш широкому розумінні структура концепту формується у вигляді кола, у центрі якого міститься основне поняття, ядро концепту, а на периферії знаходиться все те, що додано культурою, традиціями, колективним і особистим досвідом. Таке моделювання концепту, на нашу думку, є фундаментальним, оскільки Ю. Степанов будує свою теорію послідовно, не перекреслюючи, а розвиваючи визнане і апробоване лінгвістами впродовж двох століть вчення В. фон Гумбольдта і О. Потебні про внутрішню форму слова [72, с. 109]. На підтримку теорії Ю. Степанова В. Маслова наводить власну

структуру концептів, яка базується на культурному надбанні народу та особистому досвіді індивіда [52 с. 97].

Вона стверджує, що концепт – складне ментальне поняття і містить наступні складники:

- 1) загальнолюдські, або універсальні;
- 2) національно-культурні;
- 3) соціальні;
- 4) групові;
- 5) індивідуально-особистісні.

В. Маслова представляє структуру концепту у вигляді кола, ядро знаходиться у центрі, на периферії знаходяться усі культурні, історичні та особистісні здобутки людей [52 с. 113].

В. Карасик, розробив власну структуру концептів, засновану на духовних цінностях народу [41]. Зокрема, він виділяє образний, ціннісний та поняттєвий складники. Образний складник – “відбиток чуттєвого знання в пам’яті в єдності з метафоричними переносами” [41].

Щодо поняттєвого складника, то науковець вважає, що “поняттєвий складник – це сукупність значущих ознак об’єкта чи ситуації та результат їхнього пізнання” [41].

Продовжувачем наукових напрацювань є С. Воркачов, який бере до уваги вище наведену структуру концептів, наголошує на тому, що, окрім образного, ціннісного та поняттєвого складників, повинен бути значеннєвий складник лінгвокультурного концепту. Зокрема, під значеннєвим складником автор розуміє “місце, яке займає ім’я концепту в мовній системі” [15 с. 63].

С. Воркачов вважає за доцільне віднести до складу значеннєвих характеристик наступне:

- а) співвідношення частиномовних реалізацій;
- б) словотвірну продуктивність.

Отже, до значеннєвого складника можна віднести прагмалінгвістичні властивості лексико-граматичних одиниць, адже вони безпосередньо реалізуються на фоні синонімічного ряду [15 с. 65].

За визначенням іншого науковця, А. Приходька, концепт складається із “поняттєвого субстрату, перцептивно-образного адстрату та ціннісного епістрату” [63 с. 75].

Головною функцією поняттєвого субстрату є відтворення денотативної співвіднесеності із концептуальним референтом. За визначенням А. Приходька, “референт – мінімальна самодостатня ділянка ментального простору, своєрідний когнітивний згусток” [63 с. 76]. Перцептивно-образний адстрат – це насамперед, знання, образи та асоціації, які виникають у свідомості під час зв’язку з тим чи тим денотатом. А. Приходько наголошує, що ціннісний епістрат є найголовнішим складником концепту, який зумовлюється ставленням до нього.

Формальною характеристикою культурологічного концепту, на думку дослідників, є так звана “номінативна щільність” – наявність у мові цілого ряду засобів його реалізації, що безпосередньо пов’язано з релевантністю, важливістю цього концепту в очах лінгвокультурного соціуму, з практичною або теоретичною цінністю явища, відображеного в його змісті.

На думку Д. Лихачова, концептосфера національної мови складається з окремих варіантів, які групуються між собою [48, с. 282].

Будь-яку класифікацію концептів можна проводити за декількома параметрами, які запропонували їхні дослідники. Ці параметри дають змогу не тільки простежити наявність відмінностей між основними (поширеними) й периферійними (непоширеними), а й на основі виявлення характерних рис самого об’єкта сформулювати його адекватне розуміння.

Іншим виявом релевантності змісту культурологічного концепту вважають його “переживаність” – здатність при влученні у фокус свідомості інтенсифікувати духовне життя людини. У зв’язку з цим усередині семантичних гнізд виділяються концепти різного плану значущості, особливий

інтерес серед яких, на думку С. Воркачова, викликають парні концепти, так звані “семантичні дублети”: “щастя – блаженство”, “любов – милість”, “справедливість – правда”, “свобода – воля”, “честь – гідність”, “природа – життя”, “природа – екологія” тощо, де етноспецифічна маркованість закріплена переважно за другими членами пари [15 с. 66].

Серед українських лінгвістів заслуговує на увагу типологія, запропонована В. Іващенко, яка, беручи до уваги такий параметр, як “локалізація у конкретній сфері людської свідомості”, вважає, що доцільно поділити концепти на: наукові, ненаукові, логічні, науково-логічні, філософські, історіософічні, моральні, художні, оноματοпоетичні, естетичні, міфологічні, наївно-побутові, політичні, суспільно-політичні, лінгвістичні тощо [39, с. 392]. Як і інші лінгвісти, дослідниця за основу своєї типології бере три функціональні концептосфери – наївно-побутову, художню і наукову, і відповідно до них виділяє три основні групи концептів.

Як стверджує В. Іващенко, типологізація концептів може здійснюватися за різними параметрами, але основними є: походження, статусний вияв ментальності щодо форми й змісту відображення, параметри ментального простору, компонентний склад, характер об’єкта суб’єкта відображення, способи відображення дійсності та критерії цінності в культурі [39, с. 393].

Ідея подвійного імені концепту через опозицію представлена в дослідженнях Н. Погребної [59, с. 123]. Дослідниця аналізує антонімічний концепт “друг – ворог” як такий, що ґрунтується на філософії культури й актуалізується не лише в одному слові через змістові форми, образ, поняття, символ, з одного боку, а й через дзеркальне відображення понять – з іншого. Переконливою є також опозиційність концепту “жива – нежива природа”, “життя – смерть”, “злочин – покарання” тощо. “Існування в лінгвокультурі концептуальних пар і концептуальних трійок свідчить про те, що об’єктивація концепту – це процес, у якому одна ментальна одиниця актуалізується через іншу, бо концепт не існує сам по собі, а є інтегрованим у систему собі подібних” [59, с. 124].

Вивчення концептів культури в українському мовознавстві закономірно пов'язується з лінгвостилістичним аналізом текстів (О. Потебня, І. Білодід, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Л. Мацько, Л. Лисиченко, А. Мойсієнко, Н. Слухай та ін.), праці українських мовознавців такого спрямування забезпечили створення передумов розуміння тексту як мовно-естетичної структури, яка репрезентує культуру за допомогою мовних знаків, що потребує пояснення, тлумачення, зіставлення їх внутрішньоформних якостей з іншими ознаками, виявлення їх характерних загальних та індивідуально-авторських особливостей.

Мовна картина світу як лінгвально модельована сума інтелектуальних уявлень народу про буття є важливим компонентом національної культури, оскільки виступає уособленням чуттєвого відображення, світосприймання крізь призму раніше нагромадженого досвіду і його творче переосмислення. Як висловився Г. Колшанський, "...у мові знаходить відображення безкінечне розмаїття умов, у яких людина здобувала знання про світ – природні особливості народу, його суспільний устрій, історична доля, життєва практика – усе те, що в трансмутаційному вигляді, набуваючи символізму, є предметом національної культури..." [42, с. 6]. Згідно з дотримуваною у науковій розвідці позицією, мовна картина світу – це підсистема концептуальної картини світу. Основними одиницями концептуальної картини світу є концепти, що об'єднують образи, поняття, уявлення, настанови й оцінки, втілені в мові за допомогою різних мовних одиниць, насамперед слів і словосполучень. Національно-мовна свідомість формує найглибші пласти картини світу, причому засобами різних мов по-різному змодельовано навколишній світ, створено моделі конкретних національних культур. Тобто мова слугує національно-специфічним засобом її моделювання, своєрідного бачення і вираження.

РОЗДІЛ 2. БАЗОВІ КОНЦЕПТИ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ В СЕРІЇ КНИГ “ТЕПЛІ ІСТОРІЇ”

2.1. Сучасна масова література

Літературні тексти подають певний образ світу, а тому мають ідеологічні наслідки. Масова література суворо структурована, тобто організована відповідно до канонів, що утверджувалися найбільш успішними зразками попередніх епох. До жанрів масової літератури відносять мелодраму, авантюрний (зокрема авантюрно-історичний) роман, кримінальний роман (детектив), наукова (science-fiction) та ненаукова (fantasy) фантастика, вестерн, любовний (дамський, жіночий, рожевий) роман. До цього переліку деякі науковці додають жанри трилера, бойовика, шпигунського та костюмно-історичного роману. Отже, уже приналежність літературного твору до одного із цих жанрів визначає його місце в літературній ієрархії. Важлива ознака більшості текстів масової літератури – єдність місця, дії та часу, що дозволяє сконцентрувати дію в одній площині, уникнути розлогих відступів та міркувань, зосередивши основну увагу на розвитку сюжету. В естетичному аспекті популярній літературі властива нормативність, типовість образотворчих

засобів, простота мови та використання стильових кліше. У творах масової літератури герої діють у впізнаваних соціальних обставинах і типових ситуаціях, долаючи проблеми й труднощі, знайомі для більшості читачів. Масова література, як правило, має позитивний пафос, уникає неприхованої повчальності, проте ледь не з перших сторінок зрозуміло, що зло буде покарано, а добро переможе.

Феноменальність поняття “масова література” виявляється ще й у тому, що воно має різні значення. Літературний критик М. Акімова в одній зі своїх статей зазначила, що “прагнення позначити полярні явища художньої літератури (“масова”, “низова”, “комерційна”, “тривіальна”, “формальна”, “белетристика”, “паралітература”, – “елітарна”, “висока”, “класична”, “серйозна”, “справжня”) призводить до того, що визначення, що виступають як синонімічні, насправді представляють різні понятійні ряди, враховуючи в одному випадку успіх у широкого читача, в іншому – художні достоїнства творів” [1, с. 6].

Ситуація постмодерного суспільства, що змінює карту культури, зменшує вплив літератури високої та збільшує вплив масової. В умовах духовно-психологічних воєн необхідно піклуватися про українське читання як активну критичну діяльність. Адже масова література – це ззовні продукт демократії, коли пропонуються численні текстуальні пропозиції, а читач має право вибирати: чинити активно, тобто робити свідомий вибір, або пасивно, тобто ставати об’єктом маніпуляцій.

Р. Барт, котрий у своїх дослідженнях масової літератури поєднував психоаналіз і структуралізм, зазначав про те, що ідеологія, яка проймає будь-які тексти, діє головним чином на рівні підтексту, тобто вторинних, часто несвідомих значень, що несуть у собі тексти та живі культурні практики. Саме тому психоаналіз масової літератури дає змогу побачити, які несвідомі змісти активно підтримуються комерційною текстуальною політикою [4, с. 469]. Адже у сфері сучасної ідеології ведеться активна боротьба за те, щоб зафіксувати вже створені підтексти перехідного періоду або створити нові, які

їх зміцнюють. Тому аналіз масової літератури стає не тільки проблемою літературознавства, а й загальнокультурною проблемою.

Масову літературу визначають за допомогою явного чи неявного протиставлення іншим концептуальним категоріям. Річ у тім, що масова література – це порожня концептуальна категорія доти, доки вона не вводиться в живу культурну практику.

Тому головні значення, притаманні сучасній масовій літературі та культурі в Україні, – це тексти, які не є високою літературою. Адже висока культура – формально складна, і головний параметр її становлення – пошуки духовно-моральних цінностей. Складність форми та інтенсивність духовних пошуків не дозволяє користуватися цією літературою широким масам.

В одному з номерів “Кур’єра Кривбасу” Анатолій Дімаров та Роман Кухарук вели розмову про читабельність літератури. Р. Кухарук поділив українську літературу на “рефлексійну” та “динамічну”, звернувши увагу, що в історії української літератури рефлексійна переважає над динамічною. Сучасних авторів Є. Пашковського та В. Медвідя Р. Кухарук назвав “важковиками” через малу читабельність їхніх текстів. У сфері високої літератури сьогодні активне рефлексування, що загалом відповідає українській ментальності (наприклад, проза Г. Пагутяк). Натомість масова література потребує динамічних і цікавих історій, як це має місце у прозі Л. Дереша, І. Карпи, Н. Сняданко та інших [22, с. 166].

Українській людині загалом притаманний інший спосіб переживання часу, ніж це має місце в Західній Європі та Америці. Цей спосіб більш східний, медитативний або, як гостро визначає О. Забужко, “дефінітивно неєвропейський”, “позасвітовий, локальний, хутірський”. Якщо для Європи, зазначає письменниця, година, хвилина, секунда вагомі і значимі, якщо європейській людині притаманний страх випасти з потоку життя, то українцям властива “тягуча спокійна неквапність”. Україна для динамічної і комерційної Забужко закономірно асоціюється з “Озером Мертвого Часу” [35, с. 53].

Масова література – це комерційна текстуальність для мас. Комерційний фактор активно проникає в індивідуальний акт творчості, спонукаючи до використання популярних форм.

Масова література бере свої витoki з народницької літератури, але має власні особливості. Як відомо, коли П. Куліш читав “Марусю” Квітки-Основ’яненка по селах, селяни-слухачі плакали, адже це була народна (селянська) література, пов’язана з глибинною духовно-моральною цінністю. Літературознавець Н. Зборовська вважає, що масова література в Україні була щільно пов’язана з постаттю Марка Вовчка, яку не випадково П. Куліш назвав геніальною акторкою, що майстерно “розіграла” популярні форми для народу. [38, с. 7] Так само, як О. Забужко “Польовими дослідженнями з українського сексу” в ХХ столітті відчинила двері комерційній масовій літературі в Україні. Марко Вовчок свого часу відкрила ці двері своїми “Народними оповіданнями” (1858). Коли читаєш її листи, пов’язані з виданням та перевиданням “Народних оповідань” у Російській імперії та за кордоном, всюди мовиться про їх комерційний успіх, авторські гонорари та схвальні відгуки славетних чоловіків, які сприяють популяризації творів Марка Вовчка. Тобто в ХІХ столітті на тлі творення українськими чоловіками-письменниками народної літератури як національно-визвольного проекту виникла яскрава жіноча імітація Марка Вовчка, яка не лише створила феномен масової комерційної літератури в ХІХ ст., а й готувала народну свідомість до революційної класової боротьби, тобто принесла в українську літературу деструктивну ідею. Т. Гундорова вважає, що, наприклад, “Франкова повість “Петрії і Довбушуки” вичерпувала форми готичного роману й засвідчувала його перехід до розряду масової літератури” [22, с. 167]. Але це вже була інша пропозиція. Оскільки поняття масової культури – це глибинно політичне поняття, пов’язане з опануванням і маніпуляцією свідомістю мас, то з її допомогою можемо аналізувати бажання не лише повсякденного життя, а й у структурах влади, які прагнуть проникнути в народні бажання і спрямувати їх. У зв’язку з цим масова література у ХХ ст. – це передусім урбаністична література, “яка виникла після індустріалізації та

урбанізації” [22, с. 168]. Оскільки досвід індустріалізації та урбанізації в Україні був переважно імперський за відсутності українського міста, то масову літературу активно творила передусім російська імперська культура. Нині виникла опозиція української народної літератури, за своїм характером переважно селянської, масовій урбаністичній.

Отже, “чоловіче письмо” бубабістів та івано-франківської «школи» й “жіноче письмо” О. Забужко стали головними предтечами та активними творцями української масової літератури. Дуже важлива семантика в побутуванні масової літератури, яка має підлягати критичному аналізу, пов’язана з тим, що масова література в лоні масової культури зароджується як типово імперський продукт. Причиною виникнення масової культури стала втрата єдності національного суспільства (мішанина народів, яку провадить імперія, готує масову публіку) та загибель національної культури. У західному світі окремі культурологи вважають, що маскультура – це імпортована культура Америки. За дослідженнями деяких західних учених, “масова культура найбільшого поширення набула саме в Радянському Союзі” [35, с. 55].

Тобто власне проект соціалістичного реалізму – це проект масової літератури, імперський продукт, що його пропонують несвідомим національним культурам у нових для них умовах зростаючої індустріалізації та урбанізації. Радянська масова культура експлуатує культурні потреби мас передусім з політичних, а не комерційних позицій, що, зрештою, призводить до її виродження. Масова культура США виявляється конкурентоздатнішою за російсько-імперську, тому в сучасній ситуації російська культура використовує нові форми для свого панування у світі. У даній культурній ситуації дві імперські масові культури знову борються за вплив на національні культури, прагнучи перетворити неімперські народи на інфантильну масу, якою зможуть маніпулювати відповідно до власних потреб. Небезпеку від імперського проекту масової літератури не можна недооцінювати, адже він розрахований на потенційно величезну аудиторію.

Маскультура як імперський проект має намір деконструювати високу культуру й літературу в національному проекті. Показовим стало ХІХ століття, в якому імперія задіювала механізми насильства з тим, щоб не допустити розвитку високого проекту в історії української літератури, прагнучи зробити її літературою маргінальною, комічною, розважальною. Ця паразитична тенденція проникла в несвідомі структури національного суб'єкта, виявивши себе в сучасній ситуації.

Перехідна епоха почалася з того, що українська народна й висока культури несподівано поглиналися урбаністичною, блазнюючою.

Масова література як суто імперське явище, незалежно від того, надходить вона до нас з Америки чи з Росії, свідчить про слабкість традиційних аристократичних структур, які вже не можуть забезпечити соборність національного культурного простору, щоб чинити опір імперським культурним практикам. Як зазначає Дж. Сторі, страх перед американізацією “щільно пов'язаний з недовірою до форм масової культури”, оскільки під загрозою опиняються “традиційні цінності високої культури” [73, с. 55].

Комерційне розвінчання культурної національної єдності, з одного боку, послаблює авторитет традиційної високої культури, з іншого – кидає прямий виклик новоствореній формі державності. Масова культура як імперське явище стає засобом деконструкції нації, що підтримує анархію та хаос.

Культура – це “сукупність знань”, тому національна культура прагне забезпечити панування розуму над інстинктами, а відповідно до релігійної установки – панування Божого батьківського принципу, який полягає в упорядкованості світу. Невипадково в сучасній західній науці до поняття “масової культури” вживається поняття “анархія”, оскільки масова культура імперського гатунку несе в собі руйнівний характер для живої національної культури. Принцип влади вкрай потрібний молодому національному суспільству, яким є Україна, оскільки він протистоїть схильності до анархії, притаманної українській пересічній людині. Принцип влади загалом лежить в

основі Держави, ідею якої запропонував високий та народний проект української літератури.

2012-го року світ побачила збірка оповідань Надійки Гербіш “Теплі історії до кави”, яка згодом перетворилася на цілу серію приємних і добрих книжок. Збірка налічує 26 книжок, авторами яких є Н. Гербіш, Ю. Смаль, А. Яременко, Н. Гук, С. Черній, М. Іванцова, І. Славінська, Т. Белімова, С. Світова, В. Горбатюк, О. Орлова. Усі книжки різні, та єднає їх своєрідний рецепт – нести казку у звичну буденність. Серія “Теплі історії” далека від високої літератури, але відмовити їй у терапевтичному ефекті неможливо. В ній йдеться: про маленькі дива і віру в них, про затишок в оселі і в душі, про мандри і спогади, друзів і рідних, книжки, каву і шоколад, квіти і смаколики, мрії і сни, про незнайомців та про нас самих, яким потрібно вірити у казку та зігріватися теплом цієї віри.

2.2. Вербальна репрезентація концепту “сонце”

За даними тлумачних словників, ядро архетипного концепту “сонце” становить такий зміст:

1. Центральне небесне світило сонячної системи, яке має форму гігантської кулі;
2. Відображення в чомусь небесного світила;
3. Світло та тепло, що випромінюються цим світилом;
4. Те, що є джерелом життя, радості для когось;
5. Те, що освітлює шлях; той, хто веде за собою;
6. Центральний об’єкт інших зоряних систем [13, с. 559].

Наведені семантичні наповнення є найбільш поширеними й наявні практично в усіх лінгвокультурах, що й дозволяє розглядати їх як ядерні. Отже, до ядерних смислів належать: *сонце* – ‘небесне світило’, *сонце* – ‘світло й тепло’, *сонце* – ‘джерело життя’, радості, *сонце* – ‘той, хто веде за собою’. Наведені характеристики зумовлені об’єктивними даними, що їх люди здобули

в процесі спостереження за небесним об'єктом. Наприклад, сонце є джерелом життя, адже дає світло й тепло, без яких настає зима, ніч, зрештою смерть.

Етимологія слова “сонце” сходить до праслов'янської слову *s'lnь*, від якого за допомогою зменшувального суфікса *-ц(e)-* утворено: *s'lnьce* (За аналогією, як слово “серце” утворено від *sъrdь* – те, що знаходиться в середині). Поряд з ним існувало і зменшувальне слово з суфіксом *-к(o)-*: *s'lnьko*.

Варто зазначити, що при реалізації в мові одного з наведених семантичних наповнень часто можна натрапити на емоційно-зabarвлену лексику, здебільшого виражену прикметниками. У межах смислу *сонце* – ‘світло й тепло’ емотивність майже завжди є показником етноспецифічного осмислення. У слов'янській традиції зазвичай використовують епітети з позитивною семантикою: *ласкаве сонце, лагідне сонце, тепле сонце*, також емоційно-оцінне значення функціонує й у морфологічних формах: *сонечко, соненько, сонейко*, де завдяки меліоративним суфіксам актуалізується позитивна конотація; водночас в англо-індійській мовній картині світу лексему *сонце* частіше супроводжують слова з негативним наповненням: *evil, cursed, savage, deadly* [28, с. 56]. У помірно континентальному кліматі України сонце, незважаючи на можливі негативні наслідки (спека, посуха), здебільшого оцінюється позитивно, адже його роль у житті людини для слов'ян-землеробів завжди була визначальною.

Згідно з думкою багатьох лінгвокультурологів, історичний шар концепту, його приядерну зону слід досліджувати, звернувшись до етимології слова-імені. Слово *сонце* належить до найдавнішого шару лексики: українське *сонце*, російське *солнце*, давньоруське *сълньце*, старослов'янське *слъньце*, болгарське *слънце*, сербохорватське *сунце*, словенське *solnce*, чеське *slunce*, словацьке *slnce*, польське *slonce*. Ці слова споріднені з литовським *saule*, давньоіндійським *svar*, ведійським *suvar*, авестійським *hvare*, готським *sauil*, латинським *sol* та індоєвропейським *sauel-/ sul-, sun-* [27, с. 54]. Чергування давніх суфіксів *-el* та *-en* на слов'янському ґрунті зумовило виникнення

сучасних форм, щоправда, в українській мові залишився лише суфікс *-en*, тож маємо слово *сонце*.

Майже у всіх культурах світу представлені солярні міфи, адже люди завжди ставилися до сонця з пошаною та благоговінням, часто обожнювали образ небесного світила, оскільки в той час, як інші зорі розсіпані в небесному полотні у вигляді маленьких яскравих крапочок. Сонце є важливим джерелом світла й тепла, – а отже, є запорукою доброго врожаю та самого життя. І сьогодні хоч міфи втратили свій статус, вони все одно продовжують здійснювати вплив на культуру народів, відповідно – і на художню творчість.

Солярні міфи є невід’ємною частиною давніх світоглядних уявлень багатьох етносів. Так, наприклад, кожен аспект єгипетської культури наскрізь пронизаний обожненням небесного світила. Семантичне наповнення сонце – божество є першим компонентом семантичної сфери *сонце* – ‘істота’.

Цікавим видається факт, що в мові деяких народів слово *сонце* буквально означає ‘око’. Виникнення такого смислового наповнення концепту не є алогічним, адже міфи допомагають виявити первинні структури свідомості. В осмисленні *сонце* – ‘око’ можна простежити семантичний ряд *сонце* – *світило* – *можливість бачити* – *зір* – *око*. Отже, архетипне смислове наповнення *сонце* – ‘око’ допомагає людині метафорично висловити ідею про те, що сонце є джерелом світла, без якого зовнішній світ лишається не побаченим.

Із поширенням християнства *сонце* стає образом Христа й набуває статусу істини, оскільки при світлі сонця все стає ясним і зрозумілим. Захід сонця символізує гнів Божий, віщує біду, страждання, смуток (яскраво такі інтенції можна простежити в “Слові о полку Ігоревім”, коли раптове сонячне затемнення є своєрідною пересторогою князеві. Автор використовує цей прийом, щоб показати масштабність цієї трагедії). Отже, у християнському світогляді *сонце* символізує духовні та моральні цінності, як-от: справедливість, істина страждання.

Багато народів мають традицію вважати сонце втіленням чоловічого або жіночого начал, наприклад, албанське *diell* – *сонце*, але тоханське *A atal* –

людина, давньоанглійське *ceorl* – чоловік, людина, але ірландське *grian* – сонце, давньоіндійське *suar* – сонце, але *sor-* – жінка [44, с. 97], тож доцільним буде припустити наявність у структурі семантичної сфери *сонце* – ‘істота’ ще одного наповнення: *сонце* – ‘людина’ з різними варіаціями: *сонце* – ‘мати’, *сонце* – ‘дитина’ тощо. Найчастіше інтенціональне наповнення *сонце* – людина виявляється в стертих дієслівних метафорах *сонце сходить*, *сонце заходить*, *сонце сідає*: *Сонце, ніби соромлячись, низько зазирнуло до кухні, наповнювало її відчуттям надвечір`я, хоча ще й до обіду було далеко* – з оповідання “Гостина” [70, с. 15], проте трапляються й авторські персоніфіковані образи, у яких небесне світило може виконувати дії, притаманні людській істоті: *Сонце будило її своїми грайливими промінчиками, заплутувалося у хвилях рудого волосся, яке розсипалося на подушці, гралося з веснянками, що були схожі на маленькі квіточки, зазірало під пухнасті вії... Одним словом – бавилося, як собі хотіло ..., Її серце затріпочеться від спогаду про сонячне ранкове місто, – сонце виступає означенням* [83, с. 11].

Тісно зі сферою *сонце* – ‘істота’ пов’язаний смисл *сонце* – ‘емоційний стан’, де небесне світило найчастіше реалізує найрізноманітніші семантичні наповнення: *Любов, мов сонце, душу зігріває. Свічка – маленьке сонце, від неї тепліше, світліше, затишніше* [83, с. 36].

Семантичну структуру цієї одиниці у текстах серії “Теплі історії” складають: 1) як живий об’єкт; 2) як зірка; 3) як людина; 4) як дитина; 5) як річ (парасолька).

У творах слово *сонце* розглядається: як фізичний об’єкт: *Зранку доведеться вставати. Але нічого, зараз, коли зійшов сніг, а сонце лоскоче носа, бо мої вікна на сході, – це приємно. Прокидатися в прохолодній кімнаті, усміхатися сонцю* [83, с. 45].

У повісті з серії книг “Теплі історії”, “І тільки очі” коцепт “сонце” згадується в такому виразі: *Марта сиділа біля вікна, вбираючи ясне сонечко* [83, с. 14].

Сонце – це людина: саму героїню оповідання порівнюють з *Сонцем*, її веснянки – з маленькими *сонечками*:

...містом пройде справжнє Руде Сонце з веснянками, яке буде дбайливо захищене блакитним Небом [83, с. 20]. Також згадується концепт “небо”, яке порівнюється з юнаком. *Сонце* має знаходитися в оточенні неба, на думку героя оповідання.

В повісті Юлії Смаль “Теплі історії з корицею” закоханий чоловік порівнює з *сонцем* молоду жінку:

Ти – вітер, гроза й сонце одночасно.

– *Немає в тобі, сонечку, романтики. Чоловік на руках носить, а ти не рада* [70, с. 44];

– *Знаєш, сонечко, насправді турбота й тепло зараз важать значно більше, ніж будь-що інше* [19, с. 55].

А ось порівняння парасольки з *сонцем*:

Вона зачудовано поглянула вгору й побачила велику й красиву, жовту-жовту, аж гарячу парасольку... [83, с. 21].

Він ледь помітно всміхнувся, вручив одне з тих “сонць” приголомшений Христині [70, с. 118].

В оповіданні Мар’яни Лелик “Крила щастя”, концепт “сонце” постав у порівнянні з ‘настроєм’:

Вона розповість йому, як їй нині сонячно, а він зробить серйозне личко й скаже: “Це я – сонечко!” – і їм обом буде сонячно, обом буде радісно [70, с. 92].

У книзі Юлії Смаль “Теплі історії з корицею” в оповіданні “День народження” *сонце* порівнюється з ‘дитиною’:

– *Моя дитинка! Сонечко моє солодке! Вона всміхнулася!*

– *Сонечко, – звертається до малої, а біжить до неї син, знову грайливий, ніби й не було вчорашнього дня* [70, 50].

В оповіданні “Гостина” сонце – як ‘світило’: *Маленька з білою нахиленою голівкою вистромилася з під снігу, потягнулася до ще холодного, але з кожним днем усе ніжнішого сонця* [70, с. 14].

У книзі Ю. Шутенко “Теплі історії про дива, коханих і рідних” сонце виступає як ‘джерело світла’:

Над головою з’явилося сонце! Стало яскраво-затишно! ...[83, с. 21];

Але сніг та мороз часто з’являються тоді, коли шкіра стомлюється від холоду, очам хочеться потішитися сонцем [70, с. 46];

Під холодним осіннім сонцем із оберемком хризантем стою і усміхаюся всьому, що маю [70, с. 20];

Я роздарувала тобі всю себе, виснажилася, як земля під пекучим сонцем, я більше не маю дарів [70, с. 26];

Запах розпареного кримським сонцем тису й сандалевого дерева переслідуватиме мене [70, с. 39];

Вдивляюся в небо, та блиск яскравих сонць, що горять десь за сотні світлових років від мене, а може, зовсім поряд, запалені всесильною десницею, заглушує сяйво мого скромного світила [70, с. 39];

Чому дощ іде завжди саме тоді, коли так прагнеш сонця? Коли бажаєш світла й спеки? [83, с. 22];

Наступного ранку, який віщував народження сонячного й спекотного літнього дня [70, с. 56];

Означеннями до ключового слова *сонце* є епітети: **маленьке сонце, скромне світило, яскраве сонце, холодне осіннє сонце, ніжніше сонце, солодке сонце, справжнє Руде Сонце, ясне сонечко, сонячне ранкове, блискуче, засмагле, пекуче, палке, палюче, радісне, лагідне, заповітне, бажане, сліпуче, жовте, веселе, весняне, світле, сяюче, стомлене, тепле, привітне, безжальне, нещадне, гаряче, добре, живе, життєдайне, променисте, молоде, морозне, байдуже, привітне.**

2.3. Вербальна репрезентація концепту “щастя”

Емоційний концепт “щастя” тісно пов’язаний із базовими людськими емоціями, які є універсальними для більшості культур. Базовими емоціями вважаються страх, щастя, радість, гнів та сум. Такі емоції за своїм походженням є первинними, а за природою – елементарними, але соціалізованими. Однак, незважаючи те, що щастя відноситься до базових емоцій, специфіка прояву і лексикалізації цієї емоції залежить від особливостей лінгвокультури.

У загальному сенсі щастя – це емоційний стан (емоція), за якого людина відчуває внутрішню задоволеність умовами свого існування, повноту й осмисленість життя і здійснення свого призначення; усвідомлення позитивності контексту власного існування.

Щастя – це: ‘1) Сстан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення та безмежної радості, яких зазнає хто-небудь. Зовнішній вияв цього відчуття. Радість від спілкування з ким-небудь близьким, коханим тощо.

Про того, хто дає радість кому-небудь, викликає гаряче почуття симпатії, любові.

Те, що викликає відчуття найвищого задоволення життям, дає радість кому-небудь. Вважати (мати) за щастя – бути щасливим що-небудь зробити, взяти участь у чомусь. Випало (випадає) щастя кому, *перев. з інфін.* – судилося комусь робити що-небудь, поталанило кому-небудь у якійсь справі, з’явилася можливість взяти участь у чомусь.

2) Досягнення, успіх, удача; у *знач. присудк. сл.* щастить, таланить кому-небудь. Уживається як вигук при вираженні великої радості, відчуття схвильованості через раптовий, несподіваний успіх, вихід з якого-небудь становища, ситуації тощо. Мати щастя — а) бути, почувати себе щасливим; б) (*перев. у формі 2 ос. теп. ч.*) тобі, вам поталанило; в) (*з інфін.*) бути щасливим що-небудь зробити, взяти участь у чомусь. На щастя — а) (*у знач. вставн. сл.*) дуже добре для кого-небудь; б) щоб був успіх, удача, щоб

поталанило кому-небудь. Пробувати щастя — намагатися що-небудь зробити, розраховуючи на успіх.

3) Доля, талан; добробут, щасливе життя' [13].

Філософський енциклопедичний словник тлумачить поняття “щастя” як категорію моральної свідомості, що позначає стан повного і тривалого вдоволення від життя загалом. За філософською енциклопедією, щастя – це почуття повноти буття, пов’язане з самоіснуванням [80, с. 175]. Слово “щастя” тлумачиться як сприйняття суб’єктом об’єктивної реальності, як його участь у сприйнятті довкілля, де суб’єкт є творцем свого буття. Звідси, виникає концепт участі суб’єкту у цьому процесі, спроможність його до переживання, сприйняття обставин об’єктивного світу. Слово “щастя” вербалізується у цьому випадку у загальнолюдському аспекті.

Щастя є одним із найменш вивчених і однозначно визначених понять, тоді як його значущість і цінність досить високі. Цей концепт відбиває складну систему духовного, морального та етичного вимірів картини світу внутрішнього і духовного життя особистості. Концепт “щастя” вивчається через концептуальну картину світу. Як зазначає О. Селіванова, “концепт – це інформаційна структура свідомості, різносубстантна, певним чином організована одиниця пам’яті, яка містить сукупність знань про об’єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п’яти психічних функцій свідомості у взаємодії з позасвідомим” [66, с. 292].

Ментальною основою мовної картини світу є концептуальна система, яка включає в себе концептуальні підсистеми (концепти небесного світу, ландшафтні концепти, зооконцепти, антропоконцепти, соціоконцепти та інші). Цілісна мовна картина світу є сукупністю людських уявлень і знань про навколишній світ. Мовна картина світу має найтісніший зв’язок із концептуальною. При цьому зв’язок носить взаємопроникний, а не прикордонний характер. Концептуальна картина світу досліджує повну базу знань про світ, накопичену за всю історію існування народу, що говорять певною мовою. Важливим місцем досліджуваного концепту “щастя” в мовній

картині світу українського народу та необхідністю аналізу мовних одиниць, що формують картину світу є те, навколо чого вона зводиться, і що є її смисловим центром.

Учені гуманітарних наук, а саме з філософії, ще в 60-ті роки ХХ ст. почали активно досліджувати цей концепт.

Українське слово “щастя” має той самий корінь, що слово “частина”. Щастя – це ‘добра доля (частка), що випала людині, сприятливий жереб’. У слов’янській міфології втіленням щастя була Доля [28, с. 605].

Старогрецьке слово “*Eudaimonia*” ‘справжнє щастя’ складалося з двох слів *eu-* ‘добро’ і *daimon* ‘божество’, тобто буквально означало ‘доля людини знаходиться під заступництвом богів’.

У Римі слово “щастя” означало ім’я богині *Фортуни*. Саме слово *Fortuna* мало ще два значення – ‘удача’ і ‘доля’ [10].

Попри те, що словникові дефініції слова “щастя” визначені, це поняття неоднозначне. З одного боку, якщо маємо на увазі почуття й душевні стани, “щастя” розуміють як щось абстрактне, невизначене. З іншого боку, коли йдеться про матеріальні справи, його може уособлювати конкретний предмет. Крім того, для кожного індивіда це завжди щось інше. Усі люди мають своє розуміння щастя, що виникає з їх неповторності, на формування якого вплинуло й постійно впливає багато чинників, зокрема культурних [79, с. 126]. Однак не конкретний індивід, а ціле суспільство формує загальноприйняті моделі. Спільний для більшості представників соціуму зразок стає широкоживаним і визнаним поняттям, що відображене в лексикографічних працях.

Серед українських порівняльних фразеологічних зворотів, у яких описується стан “щастя”, найбільша група пов’язана зі сферою почуттів, частина передає значення матеріального успіху й невелика кількість має семантику ‘доля’. Фразеологізми з першої групи охоплюють позначення різних позитивних емоцій. Відчуття щастя може бути станом довготривалим (*щасливий як пташка* – ‘про вдоволену, радісну, щасливу людину’; *як Богу*

молитися / помолитися – ‘приємно, радісно, легко щось робити’; *ходити як іменинник* – ‘бути дуже задоволеним, щасливим’) або результатом якоїсь події чи ситуації (*як медом по губах* – ‘дуже подобається, приємне що-небудь комусь’; *як камінь з душі / з грудей спав / звалився / упав* – ‘кому-небудь стало легко, спокійно, хто-небудь відчуває душевну полегкість, заспокоївся’). Бути щасливим – це значною мірою наслідок переживання інших почуттів, приміром, любові. Такий стан також може бути викликаний розв’язанням складної життєвої ситуації (*як гора з плечей звалилася* – ‘хтось відчув полегшення, звільнившись від важких обов’язків, сумнівів, турбот тощо’) [10, с. 130]. Емоції, пов’язані зі щастям, часом мало інтенсивні, передають вдоволення, комфорт, відчуття безпеки, свободи (*як риба у воді жити* – ‘поводитися, почувати себе як у себе вдома: добре, безтурботно, безпечно, почувати себе невимушено, вільно, не скуто’; *як у вусі* – ‘дуже тихо, спокійно’; *почувати себе як боги* – ‘упевнено, добре’; *ходити як лін по дну* – ‘спокійно, вільно, безпечно’ [79, с. 127].

Поняття “щастя” охоплює ‘блаженство’ (*як мусі в меду* – ‘дуже добре комусь’) і ‘безтурботність’ (*жити як вареник у маслі, сметані* – ‘дуже добре, безтурботно або заможнo’; *жити як кіт у маслі; як сир в маслі; як бобер в салі; як у Бога, Христа за пазухою жити, сидіти; як у батька за пазухою жити, сидіти; як у Бога за дверима; як попів кіт на печі; як у раю*: ‘1) безтурботно, спокійно, добре; 2) у злагоді’; *бути, жити як за кам’яною горою* – ‘під чиймсь надійним захистом, без клопотів, захищений, позбавлений турбот’ [79, с. 128]. Життя може бути вільне, незалежне і завдяки тому щасливе (*жити як вільна пташка* – ‘незалежно, самостійно, безтурботно’). Щастям називаємо також спонтанну ‘радість’ і ‘захоплення’, коли переживаємо щось нещоденне, нереальне, зі світу наших мрій і фантазій. До цієї групи включаємо й звороти, у яких передається ейфорія (*як світ поширшав комусь; як на сто коней висадив кого* – ‘хто-небудь перебуває у піднесеному настрої’; *як на крилах* – ‘у доброму настрої, у стані піднесення’; *як вдруге на світ народитися* – ‘перебувати в піднесеному настрої, схвилюваному стані від чогось радісного’; *як маслом по*

душі – ‘уживається для передачі відчуття великого задоволення, приємно комусь, а також приємне що-небудь комусь’). Достаток, який є результатом матеріального успіху, пов’язаний з таким значенням слова *щастя* – ‘досягнення, успіх, удача’ (*жити як мед пити* – ‘дуже добре, в достатках, заможнo’; *наїстися, набратися як лив мулу* – ‘досхочу, вволю, багато’; *жити, бути як у меду* – ‘у достатках, у розкошах’; *як з рога достатку* – ‘у великій кількості, щедро, рясно’). При цьому треба зазначити, що успіх не завжди виникає з тяжкої праці (*як по маслу; їти, піти як з маслом* – ‘легко, успішно, чітко, без перешкод, дуже добре’; *як по нотах; як з Божої руки* – ‘легко, без докладання великих зусиль’) [79, с. 128]. Третя група порівняльних зворотів, котрі передають розуміння досліджуваного концепту, – це одиниці, у яких описане щастя, що принесла доля. Серед них трапляються такі, що характеризують збіг сприятливих обставин, на які людина не мала впливу (*як з неба впасти*: ‘1) несподівано, зненацька з’явитися; 2) не усвідомлювати того, що ясне, зрозуміле для всіх; 3) легко, без особливих зусиль дістатися кому-небудь’). Про наведене значення щастя (пор. внутрішню форму слова *пощастило*) можна говорити й у випадку зміни, полегшення життєвої ситуації, наприклад, якщо йдеться про здоров’я (*як рукою зняло* – ‘дуже швидко, раптово минуло, зникло щось (найчастіше про хвороби)’); *як сім баб пошептало* – ‘допомогло комусь що-небудь’) або приватні справи. Компаративні фразеологізми описують також показники, “симптоми” щастя, зазвичай це зміни у вигляді й поведінці людини.

Семно-компонентний аналіз текстів “Теплі історії” засвідчив, що концепт “щастя” постає через поняття: *абсолютне / істинне / справжнє* щастя, *відчуття* щастя, *громадське / людське / загальне* щастя, *динамізм* щастя, *діалектичність* щастя, *досягнення* щастя, *жіноче / чоловіче* щастя, *зміст* щастя, *ідеал* щастя, *ідея* щастя, *категорія* щастя, *компонент* щастя, *концепт* щастя, *концепція* щастя, *критерії* щастя, *основа* щастя, *особисте* щастя, *поняття* щастя, *потенціал* щастя, *почуття* щастя, *прагнення до* щастя, *природа* щастя, *проблема* щастя, *прояв* щастя, *рівень* щастя, *розуміння* щастя,

стан щастя, *сурогати* щастя, *сутність / екзистенція* щастя, *теорія* щастя, *умови* щастя, *усвідомлення* щастя, *уявлення про* щастя, *фактор* щастя, *феномен* щастя, *філософія* щастя, *характер* щастя.

Поняття й характеристики, зафіксовані у дефініціях, що характеризують концепт *щастя*, можна класифікувати за 5 напрямками (див. таблицю 1):

За статтю людини	Визначення через поняття	За соціо-філософською характеристикою	За дією	Характеристика через поняття
жіноче чоловіче	феномен поняття категорія концепт стан почуття компонент сурогат фактор концепція	громадське, людське, загальне, абсолютне, істинне, справжнє особисте	уявлення відчуття досягнення прагнення розуміння усвідомлення	проблема ідеал умова зміст сутність/ екзистенція ідея філософія природа теорія основа прояв критерії діалектичність потенціал динамізм характер рівень

Концепт “щастя” має кілька груп характеристик.

Визначення через поняття: феномен, поняття, категорія, концепт, стан, почуття, компонент, сурогат, фактор, концепція.

Майже кожен науковець пропонує своє визначення *щастя*. Наприклад, В. Ніснер визначає *щастя* як педагогічну категорію [55, с. 42], а Н. Гусак стверджує, що *щастя* – це стан [23, с. 19].

За статтю концепт “*щастя*” поділяє лише Т. Братусь, визначаючи спільні та відмінні риси “чоловічого” і “жіночого *щастя*”. Як зазначає дослідниця, суб’єктами феліцитарної оцінки чоловічої статі актуалізується поняттєво-ціннісний зміст концепту “жіноче *щастя*” на основі гедонічних і телеономних уявлень, закорінених на традиційній стереотипній жіночій ролі берегині домашнього вогнища, відповідній патріархальним еталонам [10, с. 24]. Суб’єктами феліцитарної оцінки жіночої статі реалізуються як традиційні уявлення про *щастя* на підґрунті гедонічної, телеонімної й епікурейської моделей, так і альтернативні телеономні, пов’язані із самореалізацією в ролі успішного професіонала.

Образно-ціннісний зміст концептів жіноче та чоловіче *щастя* переважно втілено однотипними конвенціональними онтологічними метафорами – специфікаціями базової метафори “жіноче / чоловіче *щастя*” є матеріальний об’єкт: неживий матеріальний об’єкт (предмет / рідина) / жива істота / винагорода / об’єкт володіння, а також образом-схемою “контейнер/ вміст контейнера”.

Т. Уварова підтримує думку стародавніх мислителів з приводу того, що справжнє *щастя* людини полягає в отриманні задоволення і насолоди від життя [74, с. 20]. А. Вавилов особисте *щастя* ставить нерозривно з громадською стороною, також особисте *щастя* повинно мати суспільну сторону [11, с. 52]. А. Демидова говорить про загальне *щастя* [25, с. 17].

Н. Гусак стверджує, що *щастя* – відчуття, досягнення, усвідомлення гармонійної співвіднесеності з усім навколишнім світом, відчуття людиною повноти своїх духовних і фізичних сил у цілеспрямованому та всебічному їх розвитку, в найбільш повному і доцільному їх застосуванні в інтересах миру, прогресу і світлого майбутнього всього людства [23, с. 19].

Діалектичність щастя виражається в суперечливій єдності моральної і неморальної задоволеності, стверджує Є. Смирнова [30, с. 212]. В. Євсюков зазначає, що рівень щастя людини багато в чому залежить від того, якою мірою і як розвинені основні сторони належать до його суті [30, с. 212]. Загальним змістом щастя є те задоволення, що отримує людина від визнання своєї діяльності, зазначає Н. Некрасова [30, с. 212]. Л. Бондар визначає природу щастя як кордоцентричну індивідуально-іманентну та екзистенційно-персоналістичну [30, с. 212].

Слово *щастя* має багато значень: почуття й душевний стан, *щастя* розуміється як щось абстрактне, невизначене; матеріальні справи, може уособлювати конкретний предмет. Усі люди мають своє розуміння *щастя*, що виникає з їх неповторності, на формування якої постійно впливає багато чинників. Спільний для більшості представників соціуму зразок стає широкоживаним і визнаним поняттям, що відображене в лексикографічних працях.

Серед порівняльних фразеологічних зворотів, у яких описується стан *щастя*, найбільша група пов'язана зі сферою почуттів, частина передає значення матеріального успіху й невелика кількість має семантику “доля”.

Фразеологізми з групи, які пов'язані зі сферою почуттів охоплюють позначення різних позитивних емоцій. Відчуття *щастя* може бути станом довготривалим: *щасливий як пташка* – ‘стало легко, спокійно, відчуття душевної легкості, спокою’ [19, с. 17]. Бути щасливим – це значною мірою наслідок переживання інших почуттів, приміром, любові. Такий стан також може бути викликаний розв'язанням складної життєвої ситуації, відчуття полегшення, звільнившись від важких обов'язків, сумнівів, турбот тощо. Емоції, пов'язані зі щастям, часом мало інтенсивні, передають вдоволення, комфорт, відчуття безпеки, свободи, почувати себе невимушено, вільно, нескучно: *Почуття затишку, тепла й любові, чистоти й вірності, мрій і надій, щасття* [70, с. 75].

Поняття щастя охоплює блаженство – ‘дуже добре комусь’ – і безтурботність: *Жити як вареник у маслі* [19, с. 23]. Життя може бути вільне, незалежне і завдяки тому щасливе. Щастям називаємо також спонтанну радість і захоплення, коли переживаємо щось нещоденне, нереальне, зі світу наших мрій і фантазій.

До цієї групи включаємо й звороти, у яких передається ейфорія – перебування у піднесеному настрої, схвильованому стані від чогось радісного.

Достаток, який є результатом матеріального успіху, пов’язаний з таким значенням слова *щастя*, як ‘досягнення, успіх, удача’.

Третя група порівняльних зворотів, котрі передають розуміння досліджуваного концепту, – це одиниці, у яких описане щастя, що принесла доля. Серед них трапляються такі, що характеризують збіг сприятливих обставин, на які людина не мала впливу: *як з неба впали*: ‘1) несподівано, зненацька з’явитися, 2) не усвідомлювати того, що ясне, зрозуміле для всіх, 3) легко, без особливих зусиль дістатися’ [26, с. 127].

Компаративні фразеологізми описують також показники, “симптоми” щастя, зазвичай це зміни у вигляді й поведінці людини.

До прикладів еквівалентного розуміння цього концепту, а також його мовної реалізації можна включити звороти – *радіти як дитина*.

До синонімів слова *щастя* належать: *благодать, блаженство, розкіш, рай, раювання, солодощі, гаразд. (Сповнений щастя, успіху) талановитий, удачливий, везучий, радісний, безхмарний, незатьмарений, прекрасний, родився під щасливою зіркою*.

Епітети слова до *щастя* у тексті серії “Теплі історії”: *дивне, велике та несподіване, неймовірне, крилате, своє, велике, несподіване, нове, сімейне, справжнє, тривале. бажане, безхмарне, людське, материнське, очікуване, тихе, дивощастя*.

Фразеологізми зі словом *щастя*, які означають ‘досягти чогось особливого, незвичайного, вимріяного’:

- *мати честь (щастя)* [19, с. 68] – уживається для вираження гордості за щось, задоволення від чогось; бути удостоєним чого-небудь, із задоволенням здійснювати щось;

- *попитати долі (щастя)* [70, с. 23] – ‘спробувати зробити що-небудь нове, розраховуючи на успіх; відважитися, ризикнути’;

- *пробувати щастя (удачі)* [70, с. 56] – ‘Відважитися на щось, сподіваючись на успіх’;

- *щастя твоє (ваше, наше)* [26, с. 15] – ‘Кому-небудь поталанило, пощастило’;

- *хто горя не бачив, той і щастя не зазнає* [19, с. 61] – ‘Щастя розум відбирає, а нещастя повертає (прислів’я)’.

Дієслівні словосполучення з компонентом “щастя” утворюють дієслова таких семантичних груп:

1) дієслова дії до щастя: *наповнення щастям, торкалися крила щастя, затоплює щастя, розбудити щастя, знайшли своє щастя. берегти, знайти, мріяти про, цінити, шукати щастя. Тікати від (свого) щастя. Плакати, радіти, сміятися від щастя. Боротися за щастя;*

2) дієслова, об’єднані семантикою ‘бажання й очікування чогось’: *молитися, просити, шукати, діждатися (щастя). Судилося, трапилося щастя. Відчувати, відчуття, передчувати, передчуття щастя.*

В оповіданні Мар’яни Лелик “Крила щастя”, слово *щастя* полягає в дитині: *Маленький синьоокий Богданчик був її втіхою та щастям... Ось уже рік Юля засинала й прокидалась, наповнена дивним щастям – дарувати любов, згадуючи смішні слова Богданчика ...*[83, с. 17];

Почуття щастя для героїні – це той момент, коли вона дізналась, що народить дитину: *Повітря кришталево дзвеніло мільярдами різних дзвоників, до яких торкалися крила великого та несподіваного щастя* [83, с. 18].

В оповіданні “Пахощі кориці” слово *щастя* розглядається в дитині: *Малюк тихенько сопє, у мене на руці йому тепло і затишно. Поряд пахне на*

весь світ корицею та кавою. І душу затоплює якесь неймовірне відчуття щастя. Такого просто не буває вдячність – оце моє щастя [70, с. 19].

Щастя дівчини, яке подарувало їй крила – це почуття кохання до юнака, дослівно згадується у тексті: *Ніхто ніколи не бачив її такою щасливою. Вона не раз казала Максимові, що він розбудив її крилате щастя ... [83, с. 20].*

Втілення “чоловічого щастя” у повісті “Повернення” серії книг “Теплі історії” : *...Але коли він забіг до хати й зачинив за собою двері, побачив маленьку замотану фігурку біля згасаючого каміна, вираз обличчя змінився: ніжність і полегшення, – він її знайшов. Уперту, незалежну, войовничу, а тепер ще й вагітну жінку, яку любив понад усе на світі. Присів біля неї, нахилив голову й легенько поклав руку на її живота:*

– Привіт, малий!

За вікном опадало останнє листя, а двоє, лишень двоє, аж двоє, людей на цій величезній планеті знайшли своє щастя [70, с. 63].

У повісті “Розмови із дзеркалом” згадується про щастя молодої жінки, яка трепетно кохає свого чоловіка, виховує дітей, облаштовує дім: *Тихо-тихо скрізь. І в душі знову підіймалася хвиля всеохопленої радості, глибинної вдячності та втіхи. У мене все є. І не лише так. У мене є щастя, про яке я завжди мріяла [70, с. 45].*

У Софії задзвонив телефон. Вона глянула на екран і щасливо всміхнулася – коханий чоловік турбувався, як вона доїхала, чи не змерзла, не втомилася, виспалась в потязі [19, с. 55].

У повісті Юлії Смаль “Теплі історії з корицею” в оповіданні “Самотність” згадується про щастя у відчутті самотності: *Мій день роздумів і мовчання закінчується. Я самотня й нарешті щаслива. Здрастуй, моє завтра...*

І цей запах, разом із кавою й корицею, додає тепла в нашу й так теплу історію. Це аромат щастя [70, с. 19].

У повісті Шутенко Ю. “Теплі історії про дива, коханих і рідних” щастя описується як момент: *Кроки до низу з маршрутки а ніби вони ведуть догори – до моменту щастя [83, с. 36].*

В окремих випадках щастя описано як особливе відчуття: *Комусь сумно, комусь радісно, хтось готується до суїциду через невдале кохання, а хтось щасливий. Он під вікнами полового, усміхнений батько із зіжмаканим букетиком не природно синіх ромашок. По дорозі йде старенька пара, підтримуючи одне одного під руку. Сотні, тисячі історій – веселих радісних, сумних, трагічних* [70, с. 29];

Але в мене є старі чорно-білі фотографії, де ти усміхнена. І я уявляю Тебе саме такою. Щасливою. Молодою. Усміхненою [83, с. 119].

Так само, як увечері треба дякувати. За все, що було вдень, – перевірений роками рецепт щастя [70, с. 47].

Емоції, пов'язані зі щастям, часом мало інтенсивні, передають вдоволення, комфорт, відчуття безпеки, у повісті “Цілющі ліки домашнього затишку”: *Коли стає нестерпно сіро й щемливо, їду до тебе. В маленьку хату. Я також відчуваю себе маленькою. І щасливою* [83, с. 118];

Затишку, тепла й любові, чистоти й вірності, мрій і надій, щастя [70, с. 21];

Розставляю букети у вази, по усіх підвіконнях, розмальовуючи кімнати в осінь. І цей запах, разом із кавою та корицею, додає тепла в нашу й так теплу історію. Це аромат щастя [70, с. 22].

2.4. Вербальна репрезентація концепту “любов”

Згідно з відомостями тлумачних словників, ядро архетипного концепту “любов” становить такий зміст:

1. Почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі; кохання.

Стосунки між чоловіком і жінкою, викликані сердечною прихильністю. Інтимні стосунки з особою іншої статі.

2. Почуття глибокої сердечної прив'язаності до кого-, чого-небудь. Глибока повага, шанобливе ставлення до людини. Глибока приязнь, викликана родинними зв'язками.

3. Любов, інтерес до чого-небудь. Внутрішній, духовний потяг до чого-небудь. Пристрасть до чого-небудь [13, с. 243].

Якщо розглядати концепти як сконцентроване вираження духовно-емоційного досвіду певного етносу, то саме емоційні концепти заслуговують на особливу увагу, адже вербальне представлення емоційного досвіду має безпосереднє відношення до об'єктивації менталітету етносу. “Любов” як загальнолюдська універсалія неодноразово привертала увагу як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів. Цей концепт відбиває складну систему духовного, морального та етичного вимірів картини світу внутрішнього і духовного життя особистості. Концепт “любов” вивчається через концептуальну картину світу. “Любов” аналізувався в наступних напрямках: ідентифікувалися способи адекватного тлумачення любові за допомогою вивчення асоціативних дієслів із значенням ‘*кохати / любити*’ і дослідження семантики відповідних дієслів, вивчення концепту “любов” в єдності його системно-мовних зв'язків, особливості використання прямих та непрямих мовленнєвих актів у спілкуванні закоханих.

Як можна бачити з невеликого екскурсу в історію древніх цивілізацій, в різні епохи було різне розуміння природи концепту “любов”. В античності перевага віддавалася духовній (душевній) любові; римляни культивували фізичну любов; християнство вбачає в любові сутність свого Бога; в середні віки любов наближає людину до пізнання Бога (Бог є любов); в епоху Відродження любов розуміли як гармонійна єдність природного і божественного; у кінці XVIII ст. зароджується романтичне кохання, яким долається пристрасна любов. За І. Кантом, любов є моральним обов'язком і тому виступає як категорія аксеології. Для науковців любов – принципово ціннісна основа буття людини. Надалі накреслюється очевидна тенденція до

біофізіологізації (З. Фрейд). У сучасну епоху глобалізації на зміну романтичній любові приходять так звана змінна, минуща любов. (Е. Гідденс)

У вербальному втіленні любов характеризується різноманітністю і семантичною дублетністю (любов / закоханість / пристрасть / захоплення тощо у повістях серії книг “Теплі історії”).

В українській мовній свідомості розмежовується світле і добре почуття до родичів чи близьких, до особи протилежної статі, до тварин, природи, міста, держави, релігії.

Значення концепту “любов” – це сильне, емоційне почуття, має серйозне підґрунтя та асоціюється із чимось чистим, вічним; найсильніше, найсвітліше почуття на світі.

Базові емоційні концепти репрезентуються емотивами-номінативами – словами, що позначають почуття (любов, радість, страх, тугу тощо), які в своїй основі є універсальними. Разом з тим смисловий обсяг концепту багато в чому залежить від кількісного та якісного складу системи номінацій, які беруть участь у його вербалізації. Спосіб інтерпретації людьми своїх власних емоцій залежить, принаймні певною мірою, від лексичної сітки координат, яку дає їм їхня рідна мова.

Любові притаманні такі якості, як бажання прощати, довіряти, турбуватися про коханих. Звичайно, любов не існує сама по собі, вона тісно пов'язана з іншими почуттями, такими як дружба, ревності, ненависть. Любов у релігійній картині світу поділяється на любов Божу, та на любов людей до Бога, до своїх ближніх, а також до своїх ворогів.

Любов у філософській картині світу поділяється на любов-толерантність, любов-ерос, любов пристрасть, любов-дружбу. Порівнюючи концепт “любов” у світській, філософській та релігійній картинах світу, вбачаємо помітну різницю. У світській картині світу любов поділяється на романтичні стосунки та на фізіологічний потяг. У філософській картині світу змінено послідовність розвитку почуттів. Перед дружною йде любов-ерос.

Концепт “любов”, як складник поетичної картини світу, відрізняється індивідуальністю і базується на загальнолюдських, загальнокультурних, загальнонародних та загальнолітературних уявленнях, у тому числі й художньо-образних. Концепт “любов” є естетично значущою сукупністю близьких лексичних одиниць, які упорядковано відповідно до світосприйняття поета та які відбивають у мові певне поняттєве ядро. Склад та структурна організація концепту “любов” свідчать про своєрідність, складність та багатогранність, яку несе українська лінгвоментальність.

Вербальне вираження почуття кохання пов’язано із соціокультурними нормами суспільства. Мовлення закоханих обумовлюється соціальними, культурними, історичними, гендерними, психологічними чинниками, що дозволяє виділити його в окремий дискурс – дискурс кохання, який має особливості як вербального, так і невербального характеру.

Концепт “любов” виражається за допомогою лексичних та образних засобів, що втілюють переважно лише одну прототипову концептуальну схему, акцентує на одному з аспектів цього почуття (стихійність, неконтрольованість, плинність, креативність, акціональність та ін.) та характеризуються простотою синтаксичної будови, обіймаючи словосполучення або просте речення.

Від вибору лексичних та образних засобів залежить тип почуття, від якості предмету або явища ділянки джерела залежить якість почуття, як-от: у повісті “Перше прощання”: *Давно це було. Тоді, коли – кохання – це лише обійми й легкі, соромязливі поцілунки. Життя попереду видається безкінечним. І жодних спільних планів на майбутнє. Так починаються всі любовні історії з найдавніших часів. Зустріч, за нею симпатія, любов. Ще на та, за яку у вогонь й у волю. Хоча, здається, що ось вона, єдина, безкінечно рідна. Тільки навіть собі боїшся зізнатися: ця любов – лише гра, проба сил [70, с. 21].*

Основними загальними рисами концепту “кохання” є його підвищена емоційність, ритуальність, реалізація парольної функції мовлення (вживання мовних одиниць символічного значення, які відомі лише закоханим) та кооперативно-спрямованої стратегії ввічливості, більша порівняно з іншими

комунікативними ситуаціями тенденція до граничної відвертості про себе, наявність особливого культурно-детермінованого невербального коду. Проведене дослідження концептів “любов” та “кохання” у серії “Теплі історії” показало, що відповідні концепти існують у свідомості носіїв української мови як складне ментальне утворення, яке конденсує різнопланові уявлення про почуття любові та кохання. Ці уявлення експлікуються різноманітними мовними засобами: окремими лексемами, словосполученнями, пареміями, кліше, метафоричними виразами тощо. Окрім цього, концепти “любов” та “кохання” є комплексом інтуїтивних та усвідомлюваних знань про почуття та способом поведінки героїв повістей у ситуаціях спілкування між закоханими з серії “Теплі історії”. “Любов” та “кохання” як концепти існують об’єктивно перманентно і мають різні кількісні виміри та якісні характеристики у конкретних умовах існування. Все це зазвичай не фіксується фізіологічно жодним з органів почуттів, але відбивається у широкому спектрі мовних одиниць вторинної номінації, що визначається як ментальне утворення, в якому дві денотативно різнопланові сутності ототожнюються в мисленні індивіда як мовної особистості, утворюючи при цьому надзвичайно влучний та особистісно забарвлений образ відчуття любові та кохання.

У результаті компонентного аналізу виявлено, які лексичні одиниці відносяться до ядерної, приядерної і периферійної зони. Лексичні одиниці, які мають найбільшу кількість інтегральних компонентів по відношенню до лексичної одиниці *любов*, складають ядро однойменного концепту. Відповідно, чим більше та чи та лексична одиниця має диференціальних компонентів по відношенню до лексичної одиниці *любов*, тим далі від ядра вона розташовується. У число лексичних одиниць, що мають компоненти ‘почуття’, ‘симпатія’, ‘прихильність’. Як інтегральні по відношенню до лексичної одиниці “кохання”, увійшли наступні: ‘прихильність’, ‘ласка’, ‘ніжність’. Саме ці лексичні одиниці склали ядро лінгвокультурного концепту “любов”.

У число лексичних одиниць, що мають компоненти ‘почуття’, ‘симпатія’ і ‘об’єкт’ інтегральні по відношенню до лексичної одиниці *любов*. У число

лексичних одиниць, що мають компоненти ‘почуття’, ‘прихильність’ і ‘предмет’ інтегральні по відношенню до лексичної одиниці *любов*, проте мають менший ступінь вираженості симпатія, увійшла лексична одиниця *відданість*. У число лексичних одиниць, що мають компоненти ‘почуття’, ‘симпатія’ і ‘об’єкт’ як по відношенню до лексичної одиниці *любов*, проте мають менший ступінь вираженості, увійшли наступні: ‘захоплення’, ‘обожнення’, ‘прихильність’. Ці лексичні одиниці разом з лексичними одиницями ‘прихильність’ і ‘відданість’ склали приядерний шар лінгвокультурного емоційного концепту “любов”.

Когнітивні ознаки концепту “любов” у мовній свідомості:

1) любов може мати фізіологічну основу: *обійми, коханець, поцілунок*:

М’яка піжама обійняла краще за коханця. Я люблю свої піжами, своє ліжко, своє життя [70, с. 105].

2) любов і сім’я – взаємопов’язані поняття: дитина, будинок, діти, мати, чоловік, діти, сім’я, шлюб:

Мар’яна трепетно любила свою бабуню їй інколи здавалося, що ця літня жінка – перебрана в селянку чарівниця [19, с. 7].

3) любов може викликати найрізноманітніші емоційні стани: турбота, ненависть, як гнів, сум, радість, солодка любов, щастя, світло кохання, плакати від кохання, палке, глибоке кохання:

Яка може бути прірва, якщо з нею її єдиний, коханий?! Як вона його любила!.. Я люблю тебе! – хотілося їй кричати. І цього разу їй пощастило [70, с. 83].

У прислів’ях і приказках було виявлено наступні ознаки концепту: *любов долає всі перешкоди, закохані втрачають здатність тверезо дивитися на світ, з коханим рай і в шалаші, як у коханні, так і на війні всі засоби гарні, від кохання до ненависті один крок* [19, с. 25–86].

Означеннями до ключового слова *любов* є епітети: *беззавітно, від щирого серця, віддано, вічно, гаряче, глибоко, дуже, завжди, на все життя, надмірно, пристрасно, сильно, сліпо, стійко, таємно, щиро, за доброту, за надійну*

дружбу, за принциповість, за прямоту, за порядність, за скромність, за хоробрість, за чесність, за щирість.

Синоніми до слова *любов*: *кохання* (‘глибока сердечна прихильність до особи іншої статі’), *почуття, закохання, любощі, любовіть, вподоба, любя, милість, пристрасть, жага, шури-мури, роман, схильність, захопленість, відданість, слабкість, прихильність, пасія, потяг, тяжіння, тяга, поривання, жадання, жалоба, наснага, мрія, гонитва, апетит, приязнь, стремління, побудження, пристрасть, порив.*

У повісті Мар’яни Лелик “Крила щастя”, концепт “любов” постає: як любов до роботи, до улюбленої справи: *І про яку любов усі навкруги говорять? Любов до роботи, улюбленої справи вона ще розуміла, але все решта... – порожня балаканина* [70, с. 39].

У Надійки Гребіш, в оповіданні “Обідня кава для вчительки”, концепт “любов” виступає як любов до професії, роботи, підопічних (студентів): *Узагалі-то, я дуже люблю свою роботу. Люблю студентів, люблю їх надихати й розповідати всілякі таємниці Всесвіту ну добре, нехай не таємниці, а всього лише різні правила та їхнє практичне застосування, але все одно – я це люблю* [19, с. 69];

Кожну деталь тут сама продумувала, купувала, розставляла. І прибирати я люблю тут сама, щоби потім скрізь було так як люблю [70, с. 77];

Як любов до звуків та предметів: *Я забув свої улюблені пісні. Слухаю ті, які ти виставляєш у своїх соціальних мережах* [19, с. 59];

Мій будинок – мій світ. Фіранки, серветки, скатерки, стільці, диванчики довго підбирали, вимріювали, збирали по крихах. Усе, як люблю, і там, де подобається [70, с. 53];

А в руках у нього величезний букет. Троянди. Її улюблені. Червоні [70, с. 96];

М’яка піжама обійняла краще за кохання. Я люблю свої піжами, своє ліжко, своє життя [70, с. 105];

Як любов до страв: *Ти написала, що любиш гірку каву та гіркий шоколад, - я їх не люблю* [20, с. 105];

Як любов у значенні до особи протилежної статі – кохання, у творі “Маленьке диво” згадується, як дівчина закохалась: *І це кохання, яке жило в її серці, нарешті ожило, змінюючи її саму, весь світ довкола, розфарбовуючи ніжними кольорами й наповнюючи чудесними звуками все її єство* [83, с. 25];

Пахло коханням... Не було психодемічного закоханого божевілля;

Й заявила, що її “так звана любов вилізла боком”, вона була його першим коханням [70, с. 49];

Аліна завжди мені казала, що збирається кохати мене все своє життя. У період гострої закоханості у свою Аліну я їй теж обіцяв кохання тривалістю в життя [70, с. 81];

Та трапилось так, що якимось у вечері ми забули взяти з собою в завтра своє кохання. Воно залишилось спати, згорнувшись котиком, сховалось у потаємному місці [70, с. 81];

Я тебе кохаю сьогодні. Дуже палко кохаю. Але не можу пообіцяти, що кохатиму тебе усе своє життя... [70, с. 82];

Ти дарувала мені все, люба, а я, у відповідь, любив тебе найбільше у світі. Я хотів дарувати тобі зорі, найкоханіше моє диво, тільки ж тобі це не було треба. Я не той, хто тобі потрібен. Але ж він... чи зуміє, кохана, так любити тебе, як любив я? [70, с. 26];

Вона не вмітиме любити так, як любила я, а він любитиме так, як ніколи не любив ти. Я ніколи не полюблю його, а ти, здається, не любив мене. Чи, може, помиляюся, насправді, любив? А я поспішила [70, с. 26];

Він любив її так, як міг любити неглибокий егоїст, та все ж це були найщиріші почуття в його порожньому існуванні [70, с. 26];

У повісті “Три жовтневі історії” постає кохання вже немолодого самотнього чоловіка: *Стопився шукати кохання, аж бач, зустрів, неждано-негадано* [70, с. 28];

Важко уявити поєднання неймовірної любові і прохолодної тверезості в одній людині. А сталося саме так: вона бачила всі його поганості, сумувала за тим, чого не сталося “за ради неї”, і все одно любила, бо не могла інакше [70, с. 92];

А потім закружляла передвесільна підготовка сукня, святкове меню, ресторан, вінчання – про все треба було подумати. Може, це і є любов? Але чому ж тоді так гірко плачеться найтемнішими ночами? [70, с. 97];

Бо тоді, у день весілля, вона вибрала свою казкову історію, у якій є місце теплу, коханню й каві з корицею на сніданок у ліжку [70, с. 97];

Дякую Тобі, Боже. Дякую за твою любов [70, с. 98].

У повісті “Три листопадові історії” згадується ‘любов у значенні почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі’, кохання: Тобі ніхто досі не казав, як легко закохуються дівчата в тембр, у ніжність у вірші? Так хочеться зазирнути у твої очі, почути те, про що мрію. Коли ввечері чую телефонний дзвінок солодко завмирає серце й пітніють долоні. Згадується перше кохання, я, наче підліток, чекаю нічних розмов. Кохання – найкраща краса [70, с. 31];

Мамо, я не люблю його! – Доню, ти давно вже не юна дівчинка. Ти ж знаєш: стерпиться-злюбиться [70, с. 31];

Усе мовчить, і чути лише божевільні завивання вітру та тихі звуки кохання [70, с. 34].

У повісті “Три грудневі історії” розповідається про телефоне кохання у значенні ‘почуття чоловіка до жінки’: Він жив її голосом, очікував цих вечірніх розмов і не міг повірити в її почуття. Кожен пост починав словом “люблю”. Це був новий чоловік – широкі плечі, упевнений погляд, усміх. А він просто був закоханий у дівчину, що жила за сотні кілометрів [70, с. 32].

Про нерозділене кохання згадується у повісті “Початок”: Ну чого ж їй треба? Принца? На білому коні? Дурепа! Глянь, біля тебе пристойний чоловік, наречений... Але не любий.

– Я тебе люблю...– Він не помітив її потемнілих зіниць, ледь скривлених вуст, та вона йому нічого не скаже. Може, й справді, злюбиться?..

Щойно він зателефонував, довго мовчав і тихо-тихо мовив: “Я люблю тебе”. Отаке, хтоб подумав, знайомство в інтернеті... [70, с. 38].

У пльвісті Юлії Смаль “Ідеальне кохання”: Це були ідеальні стосунки. З тих, про які пишуть любовні романи.

Відсторонювалася від цього свята лицемірного кохання [70, с. 36];

Спогади про кохання у значенні ‘емоційні стани радості, щастя’ згадуються у повісті “Дев’ять морських історій. Початок”: За домашніми клопатами, прибираючи, розкладаючи речі по місцях, добре думається про все на світі. Про приємне частіше, іноді і про сумне, а найкраще виринають в уяві історії кохання, реальні і вигадані, переплетені з власними спогадами, вони завжди добре закінчуються [70, с. 42];

Вона писала свої щоденники з дитинства, і десь, серед охайно списаних товстих зошитів, була й історія її першого і вічного кохання [70, с. 62];

Як завжди, море. Без нього нікуди. Їй пощастить у житті з коханням [70, с. 48];

У повісті “ Три ранкові приємності. Лист” порівняння любові з полум’ям: Юлечко, ти казала, що любов згасла? Я знаю, що тобі потрібно – маленьку іскорку, щоби вона знову спалахнула, щоби ти знову відчула крила [70, с. 54];

Люблю ці спогади про вересень і березень, про свічки в кімнаті гуртожитку та їхні живі тіні й полум’яні танці, люблю гріти горнятком гарячого чаю, загорнувшись в твої обійми як у найтеплішу ковдру, люблю наші розмови пошепки, люблю прокидатися вночі від щемливої ніжності, щоби пригорнутися, люблю готувати для тебе каву й ціную, коли ти готуєш її для мене. Я люблю тебе, не забудь... [70, с. 55];

Фразеологізми зі словом любов згадується у повісті “Три ранкові приємності. Лист”: Любов – це багато, багато тепла, спільно пережитих труднощів, а над усе терпіння. Баба колись казала: “Не полюбить на брудно, то на чисто трудно”. Правду казала, мудра була жінка [70, с. 54];

У книзі Юлії Смаль “Теплі історії з корицею” в оповіданні “Пахощі кориці” постає любов до страв: *Цей солодкий, лоскотливий аромат дитинства, коржиків, сирної запіканки, а потім юності і першого кохання – кава з корицею. От і я особливо люблю аромат кориці. А ще більше люблю каву з корицею* [70, с. 13];

У новелі “Листопадові дні” згадується про шкільне кохання в значенні ‘почуття’, ‘симпатія’: *А Оля закохалася! – раптом ні з того, ні з цього оголосив син, продаючи за дешево сестрин секрет. Які ж вони ще діти... Я уважно придивилася до доньки. А що? Може, це й воно? Перше кохання? Кажуть, діти зараз рано дорослішають* [70, с. 36];

За ними потягнулася повітряна кулька, як свідок мовчазного діалогу й вічно юного кохання [30, с. 76];

У новелі “Мама” виступає любов до батьків, рідних: *Ні з ким я не любила говорити, розмови не клеїлися, а з нею – завжди запросто* [70, с. 81];

Ми не привчені до сентиментів у нашій сім’ї. Не говоримо одне одному про почуття, любов. Просто робимо. Але яка ж вона у мене всередині величезна, ця Любов! [83, с. 119];

Такі гарячі та приємні в Тебе руки! Як же я люблю їх!. Твої руки обіймають мене. Твоя любов проникає в душу й гріє, гріє... Добре. Дякую тобі [83, с. 119];

Мої діти люблять робити подарунки не менше, ніж отримувати [70, с. 104];

Сумніви. Тривоги. Радості. Живуть своїми клопатами мої діти, коханий, мама. Усі вони – мешканці моєї планети, яку так дбайливо прибираю та люблю [70, с. 105];

У повісті “Маленьке диво” виступає любов до дітей: *Ти маєш дарувати любов дітям, ти народжена для цього* [83, с. 34];

Малюк. Наша третя дитина. Маленька радість і велике сонце. Ніжність. Наше Диво. Той, кого ми любимо [70, с. 12];

Серце ще раз болісно стиснулося, коли подивилася у спокійне личко сина. Нас чекають найкоханіші, найближчі [70, с. 13];

В оповіданні Ірини Озарко “Бажання щирості”, концепт “любов” виступає як любов до щирих друзів, прихильників, до рідні: *За чимало кілометрів жили рідні, втім, кілометри не мають значення, коли ти любиш когось по-справжньому [83, с. 25];*

В оповіданні Ярини Дейнеки “Мелодія до чаю” натрапляємо на вислів про книгу, в якій ідеться про любов: *Не варто витратити свій час на книжки, в яких немає любові [83, с. 25].*

Ольга Купріян у творі “Пісня про гаманець” використовує поняття “любов” як любов до тварин: *Кіт її любив. Люблячий кіт. Зовсім інше застосування: ... а власний будильник не любив її, – любов предмета до людини. Використання як означення: ... ніхто не тримав за руку, ось так, як тримає руку коханої жінки цей старенький [83, с. 52];*

Я була тобі матір'ю, коханням, найкращою подругою, і лише на моє таке тендітне плече ти міг опертися, підіймаючи найважчу ношу свого життя.

У розповіді “Дев'ять морських історій” описується любов до природи (до моря): *Напевно, коли з'явилася на світ, море навмисне малювало на своїх хвилях баранців, щоб я навіки закохалася. Не знаю, чому, але моя любов до моря – це я, всі мої почуття, таємниці, сльози. Запах кохання пов'язаний із запахом моря. Море... Закохана в нього, скільки себе пам'ятаю [70, с. 39];*

Ні, він любив насолоджуватися спокоєм природи, безмежністю, але не сприймав це з такою ейфорією, як перший [70, с. 49];

Люблю зиму. Це моя улюблена пора [70, с. 88].

2.5. Вербальна репрезентація концепту “серце”

Домінантність компонента “серце” в культурних традиціях українського народу визначається важливістю відповідної частини тіла для людського

організму, яка підтверджується істиною: серце – найперший орган, з якого починається життя та останній, яким воно закінчується. Універсальна символічність концепту “серце” полягає у втіленні активного принципу життя, різноманіття чуттєво-емоційної сфери, “середини” як центрального символу, знання, інтуїції, проникнення в найтонші порухи людської душі. У своєму дослідженні Я. Гнатюк зазначає, що український кордоцентризм є “продуктом двох діаметрально протилежних типів мислення: художньо-образного, асоціативного й аналітичного, логіко-дискурсивного. Тому основні його концепти виражені як у символічній, так і понятійних формах, у вигляді міфу і теорії” [21, с. 185]. Основним засобом вербалізації концепту виступає лексико-семантична група “серце”.

У повістях серії “Теплі історії” існує лексико-семантична група “серце”, до якої відносимо лексеми *серденько, сердечко, груди, середина, двигун, мотор*, тобто утворюється порівняно невеликий синонімічний ряд. Ці слова можна об’єднати у лексико-семантичну групу, що становить собою ядро концепту. Деякі соматизми в українській мові мають 20–30 варіантів – синонімів, демінутивів та аугментативів, вульгаризмів, жаргонізмів, сленгізмів. Серце – це той орган, який “позбавлений насмішок, неповаги, нехтування” [17, с. 8].

Практично всі універсальні конотації концепту “серце” знайшли своє віддзеркалення в переносній (в основному метафоричній) семантиці найменування цієї частини тіла в різних мовах. Особливою різноманітністю відрізняється така семантика в соматизмі “серце” як організуючого центру фразеологічних одиниць.

У повістях серії “Теплі історії” виявлена велика кількість концептуальних метафор: біоморфні (*серце-птаха, серце в’яне, сохне, розцвітає*), світлова: *Свято любові, світлої любові, любові в серці* [20, с. 116];

Світліше на серці [20, с. 117];

теплова: *Цей лист грітиме мені серце і надихатиме на безумство* [20, с. 29];

Її дзвінкий сміх знову зігрів йому серце [70, с. 32];

смакова метафори концепту. Серце представлено як зосередження різних суперечливих відчуттів, тому образ може розпадатися на полярні ознаки, створюючи смислові опозиції. Так, зорова метафора включає образ серця як зрячого і сліпого: *Материнське серце бачить все* [20, с. 61]. *Властивість ока бачити далеко, а серця глибоко* [83, с. 59]. Фразеологічні одиниці з номеном “серце” у повістях серії “Теплі історії” постають: *впасти в серце, викинути (викреслити) з (свого) серця кого; виривати / вирвати з серця*), “серце” виступає символом розуму, мудрості та інтуїції (*серце знає, відає; розуміти / зрозуміти серцем; серцем чути (відчувати) / відчутти; вчувати / вчути серцем; серце чує (учуває) / учуло*).

Того, хто є знавцем людського серця, душевних порухів людини, називають “серцевідцем”. В українському фольклорі відобразився зв’язок між гнівом та “розумом” серця: *у сердитого й серце дурне*. Трансформації дістає фразеологічні одиниці *нести тягар у серці*. Серце є носієм різних властивостей характеру як позитивних, так і негативних; злу, підступності, жорстокості протистоять простота, чистота, праведність, хоробрість, непохитність. Про щире серце є фразеологізми: *від щирого серця; з щирим серцем; щире серце; щирим серцем*; близькими до них є *всім серцем, від усього серця*.

Оскільки серце становить осереддя різноманітних почуттів, хвилювань, страждань, то воно є джерелом і чинником різного ступеня радощів і смутку, захоплення й розпачу, злості й примирення, ревнощів і спокою, відваги і паніки, обурення й заспокоєння, заздрощів і байдужості, оптимізму і песимізму, піднесення й занепаду. Всі ці емоції знайшли відображення у повістях серії “Теплі історії”. Наприклад, почуття радості на серці від спогадів про подорожі: *Кожне місто, у яке я хоч трохи закохуюся пробуджує нові бажання, нові мрії, нові сни, розбиває серце прощанням, але серце воскресає знову* [19, с. 23];

А скрипаль, здається, дістає рукою мені десь поза комір, до самого серця, і виводить свою мелодію там [19, с. 25];

В повісті “Дерев’яний браслет”: *Різдво можна святкувати щодня. Воно не залежить від пори року. Як і радість у серці* [19, с. 40].

Серед фразеологізмів є чимало одиниць, що передають радісні почуття, спокій та втіху: *веселити, розвеселити серце; (аж) душа (серце) радіє (радується); розквітати (розцвітати) серцем; гарно на серці; радісно на серці; легко на серці; тихо на серці; залоскотало коло серця; серце (душа) співає.*

Ще однією характерною особливістю концепту “серце” можемо назвати відображення у пареміях та фразеологізмах, так би мовити, “фізичних параметрів” серця, які імплікують вдачу, характер, емоційний стан та ін. Як і кожній фізичній величині, серцю властиві такі категорії: “маса” з важким (нелегким) серцем; з легким серцем (з легкою душею);

“розмір” велике серце;

“об’єм (глибина)” на дні серця; з dna серця; мілкий серцем; у глибині серця; на дні серця; на дно серця; до глибини серця; іти з глибини серця, з dna серця; закуток серця.

“температура” 1) *холод: холодне серце; крижане серце; холодний серцем; похолонуло на серці; холодити серце; 2) “тепло, жар”: гаряче серце; кипить серце; кипить на серці; горить (горіло) біля серця; горить (палає, пламеніє, палахтить серце (душа), запалало (запламеніло) серце; відігрівати, відігріти серце; горить (горіло) біля серця; горить (палає, пламеніє, палахтить серце (душа), запалало (запламеніло) серце; гріти коло серця; гріти серце (душу); спалювати серце; спопеліле серце.*

фразеологічні одиниці з номеном “серце”: *дієслова палає, променить, цвіте, кривавиться, обкипає смолою, посвітлішало,*

У повістях серії “Теплі історії” відображаються властивості серця як природного тіла: рух, кількість, місце і час. Сему руху мають такі фразеологічні одиниці: *серце заворушилось, затокотіло, затьохкало, затріпотіло, заходило, здригнулось, стріпнулось, стрепехнулось, шарпнулось, розійшло, розколотилось, розбушувало, закалатало, заколотилось, завмерло; серце тенькає, сіпається, стенається, тіпається, стугонить, здригається, тремтить, мліє, зупиняється), прилипнути, приростати, приставати, прикипіти, припасти, прилягти серцем, де вербальність виявляє себе у тілі*

(речі), що рухається, тобто серце є суб'єктом дії. Разом з тим серце часто буває і об'єктом спрямування дії, про що свідчать численні фразеологізми. Більшість з них мають модель: перехідне дієслово + номен серце: *веселити, зігрівати, схилити, угамовувати, утишити (утішати), утихомирювати серце; засмучувати, заманювати, вкладати (вкласти), відвернути, рвати, надривати, прошити, їсти, перевертати, наливати, скоряти, торкати, смутити, гнітити, загартовувати, мучити, сушити, торкати, тривожити, покоряти, полонити, заповоняти, зрушити, сколихнути серце; краяти (різати) /розкряти (розрізати), зривати, зірвати серце (злість), їсти, стискати, схилити, виймати, вийняти, привернути, пригнічувати, проймати, проколювати, просвітлювати, розбивати, роз'їдати, розтравлювати, розм'якшувати (м'якшити), розпикати серце, розкочегарити, розжсаяти, розтривожувати, роздирати серце; докладати, докласти серця; облили серце кров'ю; розпускати, розривати своє серце. Оскільки найбільшу кількість фразеологічних одиниць становлять ті, в яких "серце" є об'єктом спрямованої дії, то до їхнього складу входять різні прийменники: до – доходити, дійти, прилягти, приголублювати, припасти, топтати стежку, знайти дорогу, доїдати, пригортати, притягати до серця; допикати (дошкуляти, діймати і т. ін.), допекти (дошкулити, дійняти і т. ін.) до (живого) серця; прихилити до себе серця; налягати на серце; наставляти ніж: на серце; лежати на серці; навертати на серце; покласти руку на серце; зточити кров з серця; іти (походити) з глибини серця; виривати / вирвати з серця; по-кряти ножем по серці; зачіпати за серце; вхопити за серце; ссати за серце; посіяти в серце; покопирсатися в серці; поховати в серці; проникати в серце; покласти в серці; шпигати в серце; сколихнути в серці; итовхати в серце; заглянути (зазирнути), заглядати (зазирати), в серце; вражати, вразити (в саме) серце; вціляти, вцілити в (саме) серце; в'їдатися в серце; ужалити в серце; заганяти голки в серце; нести тягар у серці; впиватися (п'явкою) в серце; ятрити (роз'ятрувати) рану в серці. Компаративні фразеологізми: як (мов, наче і т. ін.) ножем вколоти в (саме) серце; як п'явки за серце ссуть; як ножем по*

серцю полоснути; як (мов, наче і т. ін.) хто (ножем (серпом)) різнув (різонує) (по серцю); як хто різонує по серці; серце наче рукою здавило. фразеологічні одиниці, які мають форму речення: *досада смочє серце; досада хапає за серце.* Більшість фразеологізмів мають негативну конотацію. Природу багатьох таких граматичних явищ обумовлюють імпліцитні категорії гнів, злість, які інтерпретуються як реалізація властивих українцям надмірної емоційності та невміння керувати своїми негативними емоціями.

У повістях серії “Теплі історії” крім лексико-семантичної, виділяється ще тематичну групу, до якої відносимо слова різних частин мови, об’єднані спільним відрізком дійсності. Так, наприклад, тематична група “серце” містить у собі семантику іменників на позначення реалій: *ніж, камінь, голка(и), шпичка; зооніми: гадюка, змія, коти, миші; флороніми: в’яне, квітне, цвіте, розцвітає; прикметники: м’яке, трудне, дурне.* Найбільшу групу становлять дієслова, що пояснюється, з одного боку, різноманітними почуттями, емоціями всередині серця (коли серце є суб’єктом дії), а з другого – діями, направленими на серце (коли серце стає об’єктом спрямування войовничої дії).

Серце ототожнюється не лише з серединою в зовнішньому світі, а й з центром духовного життя людини, з внутрішньою глибиною, якої не має розум, як морально-емоційному ядру людини, представлені як означники таких емоцій, як “хотіти” і “відчувати”. Душа і серце, будучи абстрактними поняттями, метафорично переосмислюються в конкретних образах певного вмістилища, що має цілком визначені просторові характеристики: *хоч із душі вийми, камінь на душі (серці) лежить,* “серце” має більшу спеціалізацію як “символ почувань, переживань, настрою людини” на вираженні подій емоційного життя.

Епітети до слова серце у тексті серії “Теплі історії”: *світліше на серці чисте, спокійне, відкрите, близьке, широке, сліпе, щире, єдине, ніжне, жіноче, розбите, живе, одиноке, маленького сердечка, легше, краще, світліше на серці; рівно, так правильно, так спокійно б’ється серце.*

Дієслівні словосполучення з компонентом *серце*: *обпалювала серце, зігрів йому серце, сповнювалось, вражала у саме серце, усміхаючись, серцями, шалено закалатало, забилося, болісно стиснулося, божевільно билося, серце віщувало біду, серце знов завмерло, стискає, більше не знемагало, завмирає серце, переказані серцем, б'ється.*

В оповіданні Ольги Ткаченко “І тільки очі”, концепт “серце” постає у значенні об’єкта, що можна обпалити: *Літня спека зігрівала світ, але обпалювала серце* [70, с. 68].

В оповіданні Ярини Дейнеки “Мелодія до чаю”, “тепло на серці”: зустрічається у переносному значенні вислів: *Від музики ставало так тепло на серці, дівчина не могла покинути її недослуханою* [20, с. 56];

І спогади про літо, коли я лежала в ньому, жмурачись від сонця, читаючи “Гобіта”, слухаючи цвірінькання пташок, одні з найприємніших, найтепліших у моєму серці [20, с. 118];

Легше, краще, світліше на серці. І ближче до Неї. (до матері) [70, с. 118];
Серце сповнювалось щастям.

Усмішка вражала у саме серце. А він йшов, усміхаючись, серцями й ні на що не зважав [70, с. 33];

Моє серце в безпеці [70, с. 105];

Ольга Купріян у творі “Пісня про гаманець” згадується *серце*: *Листочок був по формі маленького сердечка* [83, с. 32];

“Серце” вживається з дієсловами, що позначає його як живий організм: *закалатало, затріпотіло: ... здивувалась, що її серце шалено закалатало* [70, с. 56].

Фразеологізм: *То ожило моє серце, воно повільно але впевнено забилося, як маленька пташка, що довго спала й нарешті прокинулась* [70, с. 21];

У книзі Юлії Смаль “Теплі історії з корицею” “серце” згадується як болісні відчуття в оповіданні “Пахощі кориці”: *Серце ще раз болісно стиснулося, коли подивилася у спокійне личко сина* [70, с. 13];

Серце божевільно билося. Кожен удар серця все сильніше стискає його. Здається, вже й дихати несила. Серце вже билося аж десь у горлі [70, с. 65];

Середина робочого дня, ще є справи, але серце віщувало біду [70, с. 62];

Стомилася від цих виснажливих стосунків, вирішила вирвати їх із серця

Серце знов завмерло [20, с. 56];

Здавало, учорашнього болю й не було. Серце більше не знемагало під здоровенною і важкезною каменюкою – тягар минулих розчарувань зповз кудись додола, і тепер серце завмерло в липневій невагомості [19, с. 6];

Пий, моя доню, липовий цвіт, то ліпший лік від сердечних бід [19, с. 6];

Серце аж защеміло від ніжності. Це її коханий! [70, с. 33];

Коли ввечері чую телефонний дзвінок, солодко завмирає серце і пітніють долоні [70, с. 30];

Серце у значенні ‘пам’яті’: Оживають історії, почуті колись, переказані серцем, спогади про чуже життя [70, с. 28];

Терпкий запах морської прохолоди забиває дихання, примушує серце запам’ятовувати кожну деталь вечора [70, с. 37];

В оповіданні “Три жовтневі історії” “серце” виступає в значенні ‘людей’: І навколо жодного серця, щоб відіграти, захоплюватися, просто любити...

Дай хоч надивлюся на тебе на прощання, моє серце [70, с. 28];

Серце в значенні ‘частини тіла’: Господи, чи ж це не диво? Мамине серце... Прошу тебе, хочу чути це вічно, вічно, вічно! Стук...Стук...Стук... це не просто диво. Це дивоцастя [70, с. 118];

Куталась в його обійми і мовчки слухала, як б’ється його серце – так рівно, так правильно, так спокійно [19, с. 8];

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження було виявлено особливості актуалізації та функціонування концептів у текстах серії “Теплі історії”. Осмислено поняття “концепт” у структурі сучасної наукової парадигми. Підходи до тлумачення понять “концепт” та “концептосфера” дозволяють з нових позицій розглядати закономірності та особливості кореляції мови, свідомості та культури, а отже, відкривають і нові аспекти взаємодії когнітивного мовознавства, лінгвокультурології, психології, культурології, філософії. Також з’являється можливість розширити межі змістового аналізу мовних явищ, що додає значно більшу глибину і ефективність семантичним дослідженням. Дефініцій поняття “концепт” в сучасній масовій літературі вже досить багато. При всій різноманітності варіантів тлумачення “концепт” одностайно визнається одиницею ментального простору. Він структурує знання про світ і відображає національну специфіку членування світу.

У текстах серії “Теплі історії” демонструється специфіка як розуміння вказаних концептів, так і їх мовна реалізація в компаративних зворотах.

Матеріалом дослідження стали понад 700 мовних одиниць, що представляють актуальні текстові концепти в сучасній художній прозі: “сонце”, “щастя”, “любов”, “серце”.

Означеннями до ключового слова *сонце* у тексті серії “Теплі історії” є епітети: **маленьке сонце, скромне світило, яскраве сонце, холодне осіннє сонце, ніжніше сонце, солодке сонце, справжнє Руде Сонце, ясне сонечко, сонячне ранкове, блискуче, засмагле, пекуче, палке, палюче, радісне,**

лагідне, заповітне, бажане, сліпуче, жовте, веселе, весняне, світле, сяюче, стомлене, тепле, привітне, безжальне, нещадне, гаряче, добре, живе, життєдайне, променисте, молоде, морозне, байдуже, привітне.

У структурі семантичної сфери *сонце* – ‘істота’ ще одного наповнення: *сонце* – ‘людина’ з різними варіаціями: *сонце* – ‘мати’, *сонце* – ‘дитина’.

Дієслівні метафори: *сонце сходить*, *сонце заходить*, *сонце сідає*: *Сонце, ніби соромлячись, низько зазирнуло до кухні, наповнювало її відчуттям надвечір`я, хоча ще й до обіду було далеко* – з оповідання “Гостина” [70, с. 15]

Епітети слова до *щастя*: *дивне, велике та несподіване, неймовірне, крилате, своє, велике, несподіване, нове, сімейне, справжнє, тривале. бажане, безхмарне, людське, материнське, очікуване, тихе, дивощастя.*

Фразеологізми зі словом *щастя*, які означають ‘досягти чогось особливого, незвичайного, вимріяного’:

- *мати честь (щастя)* [19, с. 68] – уживається для вираження гордості за щось, задоволення від чогось; бути удостоєним чого-небудь, із задоволенням здійснювати щось;

- *попитати долі (щастя)* [70, с. 23] – ‘спробувати зробити що-небудь нове, розраховуючи на успіх; відважитися, ризикнути’;

- *пробувати щастя (удачі)* [70, с. 56] – ‘Відважитися на щось, сподіваючись на успіх’;

- *щастя твоє (ваше, наше)* [26, с. 15] – ‘Кому-небудь поталанило, пощастило’;

- *хто горя не бачив, той і щастя не зазнає* [19, с. 61] – ‘Щастя розум відбирає, а нещастя повертає (прислів’я)’.

Епітети до слова *любов*: *беззавітно, від щирого серця, віддано, вічно, гаряче, глибоко, дуже, завжди, на все життя, надмірно, пристрасно, сильно, сліпо, стійко, таємно, щиро, за доброту, за надійну дружбу, за принциповість, за прямоту, за порядність, за скромність, за хоробрість, за чесність, за щирість.*

Епітети до слова *серце* у тексті серії “Теплі історії”: *світліше на серці чисте, спокійне, відкрите, близьке, широке, сліпе, щире, єдине, ніжне, жіноче, розбите, живе, одиноке, маленького сердечка, легше, краще, світліше на серці; рівно, так правильно, так спокійно б’ється серце.*

Серед фразеологізмів до слова *серце* є чимало одиниць, що передають радісні почуття, спокій та втіху: *веселити, розвеселити серце; (аж) душа (серце) радіє (радується); розквітати (розцвітати) серцем; гарно на серці; радісно на серці; легко на серці; тихо на серці; залоскотало коло серця; серце (душа) співає.*

Сему руху мають такі фразеологічні одиниці: *серце заврушилось, затокотіло, затьохкало, затріпотіло, заходило, здригнулось, стріпнулось, стрепехнулось, шарпнулось, розійшло, розколотило, розбушувало, закалатало, заколотило, завмерло; серце тенькає, сіпається, стенається, тіпається, стугонить, здригається, тремтить, мліє, зупиняється), прилипнути, приростати,*

Здійснений семно-компонентний творів засвідчив, що лексико-семантичне поле “щастя” формується на основі 38 типів дефініцій, які, в свою чергу, можна об’єднати у 5 груп (визначення через поняття, за статтю людини, за соціофілософською характеристикою, за дією та характеристикою через поняття).

Здійснений дефінітивний аналіз, в ході якого було проаналізовано словникові дефініції лексичної одиниці любов. Компонентний аналіз дозволив виявити і сортувати ті лексичні одиниці, які відносяться до ядерної, приядерної і периферійної зон концепту любов. Аналіз асоціативних норм, виявлених при дослідженні словесних асоціацій дав уявлення про актуальність ознак “любов”. Було проведено аналіз паремій, в яких у стислій формі нерідко висловлюються деякі лінгвокультурні стереотипи, властиві концептосфері. Отже, такий аналіз також доповнив зміст інтерпретаційного шару концепту “любов”. Що ж стосується когнітивної сутності концепту “любов”, аналіз різних напрямків філософської думки про поняття любові дозволив виділити деякі паралелі, які

визначають основні ідеологічні напрямки у розумінні феномена кохання. Невеликий екскурс в історію древніх цивілізацій дозволив побачити, що в різні епохи панувало різне розуміння природи емоційного концепту “любов”.

Основними загальними рисами концепту “кохання” є його підвищена емоційність, ритуальність, реалізація парольної функції мовлення (вживання мовних одиниць символічного значення, які відомі лише закоханим) та кооперативно-спрямованої стратегії ввічливості, більша порівняно з іншими комунікативними ситуаціями тенденція до граничної відвертості про себе, наявність особливого культурно-детермінованого невербального коду. У тексті серії книг “Теплі історії” показало, що відповідні концепти існують у свідомості носіїв української мови як складне ментальне утворення, яке конденсує різнопланові уявлення про почуття та поняття любові, кохання, сонця, щастя. Ці уявлення експлікуються різноманітними мовними засобами: окремими лексемами, словосполученнями, пареміями, кліше, метафоричними виразами тощо. Окрім цього, концепти “любов” та “кохання” є комплексом інтуїтивних та усвідомлюваних знань про почуття та способом поведінки мовців у ситуаціях спілкування між закоханими. Отже, “любов” та “кохання” як концепти існують об’єктивно перманентно і мають різні кількісні виміри та якісні характеристики у конкретних умовах існування. Все це зазвичай не фіксується фізіологічно жодним з органів почуттів, але відбивається у широкому спектрі мовних одиниць вторинної номінації, що визначається як ментальне утворення, в якому дві денотативно різнопланові сутності ототожнюються в мисленні індивіда як мовної особистості, утворюючи при цьому надзвичайно влучний та особистісно забарвлений образ відчуття любові та кохання.

Лексема з компонентом “серце” надзвичайно активна у фразеології мови, оскільки вона пов’язана зі сприйняттям світу, його пізнанням, зміною, викликає асоціації з життям, почуттями, характером людини. В основу номінації покладені в першу чергу властивості і функції серця. Будучи автономним концептом у мовній картині світу, “серце” є одночасно компонентом у цілому

ряду інших концептів світової культури: “життя”, “людина”, “мати”, “кохання”, “ненависть”, “патріотизм”, “біль”, “радість”, “щирість” та ін. Концептуалізація номена “серце” у повістях серії “Теплі історії” базується на архетипних семантичних компонентах української мовної картини світу і представлена парадигмою “серце” – осереддя почуттів, емоцій. Як би стрімко не розвивалася наука, яких би глибин вона не сягала, вимагаючи зосередження на людському розумі (ratio), одним із найцікавіших питань залишається питання загадковості людської душі, різноманітності людських почуттів та їхніх національних особливостей. Виходячи з цього, почуття не можна вважати “якимсь надлишком”, “рудиментом” та “атавістичним явищем”, тому живе людське серце не перетвориться на механізм, якому чужі будь-які переживання.

Встановлено, що оснований на фольклорній, літературній та філософській традиції концепт “серце” у повістях серії “Теплі історії” зображений яскравими образами і метафорами, які розкривають великий асоціативний потенціал істотних реалій; їх індивідуально-авторська репрезентація значно ширша, ніж у фольклорних, лексикографічних джерелах. На прикладі розглянутих концептів можна прийти до висновку про те, що хоча символи, використовувані в різних культурах, схожі, оскільки в їх основі лежать базові відчуття і емоції, що випробовуються людьми, в культурі кожного народу один і той же символ може мати різні прояви. Визначено власні культурні домінанти, які створюють національний культурний простір, національну культурну сферу. Концептуальний аналіз при дослідженні фразеологізмів та паремій дозволяє визначити і розкрити антропоцентричність, національно-культурну специфіку мови, здатність відображати те, що людина відчуває, чого добивається, як сприймає світ і як світ відображається в її свідомості.

Концепти наділені не лише власне лінгвістичною, а й культурною інформативністю, тобто у них простежується асоціативне нашарування культурних смислів на основне (словникове) значення, або культурні сугестії речі, виражені у слові. Саме таке розуміння концептів відповідає завданням

дослідження. Це явище культурологічне і водночас психологічне, зумовлене соціолінгвістичними чинниками. У концепті простежуються такі визначальні ознаки, як вихідна форма (власне “внутрішня форма” самої назви), концентровано представлена історія; сучасні асоціації, оцінки тощо; тому-то йдеться не лише про основну константу (або константи) як провідну ознаку концепту, а й про додаткові, супровідні його ознаки. Виокремлюючи концепт як одиницю культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акіншина І. М. Жанрово-стильові особливості художньо-біографічної прози 80 – 90-х років ХХ століття : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.01.01 “Українська література” / Дніпропетров. нац. ун-т. Дніпропетровськ, 2005. 20 с.
2. Аскольдов С. А. Концепт и слово. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : антология. Москва : Academia, 1997. 320 с.
3. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка : монографія. Воронеж : Издательство ВГУ, 1996. 104 с.
4. Барт Р. Удовольствие от текста. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. Москва : “Прогрес”, 1989. С. 468–475.
5. Белова А. Д. Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы. *Культура народов Причерноморья*. 2002. № 35. С. 17–23.
6. Белова А. Д. Вербальне відображення концептосфери етносу : сучасний стан вивчення проблеми. *Мова і концептуальні картини світу*. Київ : Київський ун-т ім. Тараса Шевченка, 2001. 230 с.
7. Белова А. Д. Лінгвістичні перспективи і прогнози у ХХІ ст. *Лінгвістика ХХІ ст. : нові дослідження і перспективи зб. наук. праць*. Київ : Логос, 2006. 332 с.
8. Бибик С. П., Єрмоленко С. Я., Пустовіт Л. О. Словник епітетів української мови / за ред. Л. О. Пустовіт. Київ : Довіра, 1998. 431 с.

9. Брагінець Н. В. Концепти “душа” і “серце” в національно;мовних картинах світу. *Національний університет “Києво-Могилянська академія” : наукові записки*. Філологічні науки. Київ, 2004. Т. 34. С. 31–35.

10. Братусь Т. В. Гендерна специфіка об’єктивації концепту щастя у сучасному англomовному художньому дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. Харків, 2009. 24 с.

11. Вавилов А. В. Объективная основа и классовый характер категории счастья : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филос. наук. 11.02.03 Киев, 1963. 20 с.

12. Вежбицька А. Язык, культура и познания. Москва : Русские словари, 1997. 410 с.

13. Великий тлумачний словник української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь. ВТФ “Перун”, 2007. 1736 с.

14. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 662 с.

15. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. *Филологические науки*. 2001. № 1. С. 64–72.

16. Воробьева О. П. Концептология в Украине. Лингвоконцептология : перспективные направления : монография / под. ред. А. Э. Левицкого, С. И. Потапенко, И. В. Недаиновой. Луганск : Изд-во ГУ ЛНУ им. Т. Шевченко, 2013. 624 с.

17. Гавриченко А. “Серце” як ключовий концепт української лінгвокультури. 2014. С. 1–9. URL: <http://synopsis.kubg.edu.ua/index.php /synopsis /article/view/78/69>.

18. Герасимов В. И., Петров В. В. На пути к когнитивной модели языка. Новое в зарубежной лингвистике, пер. с англ. Москва : Прогресс, 1988. 250 с.

19. Гербіш Н. Теплі історії до шоколаду. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2012. 144 с.

20. Гербіш Н. Теплі історії до кави. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2013. 168 с.

21. Гнатюк Я. С. Український кордоцентризм : історико-філософський аналіз : дис. ... канд. філос. наук: 09.00.05. Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2005. 19 с.
22. Гундорова Т. Ностальгія та реванш. Український постмодернізм у лабіринтах національної ідентичності. *Кур'єр Кривбасу*. 2001. № 144. С. 165–172.
23. Гусак Н. І. Щастя в етичній концепції “Конкордизму” Володимира Винниченка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. Наук : 09.00.07. Київ, 1999. 19 с.
24. Данилюк Н. Культурологічна лексика сучасної української народної мови. Київ : Дивослово, 1999. № 8. С. 12–13.
25. Демидова А. И. Историческое развитие категории счастья : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филос. наук. Москва, 1965. 17 с.
26. Дробішевська У. Концепт “щасття” в українській і польській фразеології. Варшава. 2012. С. 152–130. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/etnik_2011-2012_8-9_16.pdf (дата звернення 07.12.2019)
27. Дроботун В. М. Відображення концепту *sup* у мовно-концептуальному просторі англо-індійців. *Науковий часопис НПУ П. М. Драгоманов*. 2012. № 8. С. 54–60.
28. Етимологічний словник української мови : В 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наук. думка, 1982–2012. Т. 3. 1989. 553 с. ; Т. 5. 2006. 705 с. ; Т. 5. 2006. 704 с.
29. Етимологія слова “щасття” Особистий блог учителя української мови та літератури. URL: http://yfnfksz5.blogspot.com/p/blog-page_49.html.
30. Єгорова Ю. М. Феномен масової літератури : історія становлення та розвитку. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди : Літературознавство*. 2011. Вип. 1 (3). С. 163–169.

31. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.

32. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования. *Лінгвістичні студії*. Черкаси, 1997. Вип. 2. С. 31–52.

33. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 51–53.

34. Жайворонок Н. В. Українська етнолінгвістика. Нариси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Довіра, 2007. 262 с.

35. Забужко О. Репортаж із 2000-го року : зб. статей. Київ : Факт, 2001. 96 с.

36. Залевская А. А. Психолінгвістический подход к проблеме концепта *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж : Воронежский государственный университет, 2001. С. 36–44.

37. Заремська І. М. Вербалізація лінгвокультурного концепту “нація” в художній картині творів Ліни Костенко. *Філологічні науки*. 2013. Книга 4. С. 206–209.

38. Зборовська Н. Сучасна масова література в Україні як загальнокультурна проблема. *Слово і час*. 2007. № 6. С. 3–8.

39. Іващенко В. Л. Функціональна топологія концептів як одиниць культури. *Вісник Львівського ун-ту. Сер. філол.* Львів, 2004. Вип. 34. Ч. 1. С. 390–397.

40. Ільєнкова В. Дослідження лексико-семантичного поля щастя у світлі вчення про мовну картину світу. *Лінгвістика*. Випуск XXVII. 2017. С. 211–216. URL: <http://www.linguisticj.stateuniversity.ks.ua/archive/2017/27/46.pdf>.

41. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики: сб. науч. тр.* Воронеж : ВГУ, 2001. С. 75-80

42. Колшанський Г. В. Объективная картина мира в познании и языке : монография. Москва : Наука, 1990. 107 с.
43. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 423 с.
44. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. 245 с.
45. Кулішенко Л. А., Яременко Л. М. Асоціативне поле концепту “щастя” (на основі українських фразеологічних одиниць). *Філологічні трактати*. 2019. Т. 11. № 1. С. 49–56.
46. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу. *Мовознавство*. 2004. № 5–6. С. 36–41.
47. Літяга В. Поняття “концепт” у парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. №1(46). С. 48–49. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/75134>.
48. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология*. Москва : Academia, 1997. С. 280–287.
49. Луньова Т. В. Лексикалізаційний концепт гармонія в сучасній англійській мові : структура і комбінаторика : дис. ... канд. філос. наук: 10.02.04. Київ, 2006. 348 с.
50. Маковський М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках : образ мира и миры образов. Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1996. 416 с.
51. Масенко Л. Т. Лінгвокультурологія і стратегія мовної політики в дослідженні Р. Кіся. *Дивослово*. 2003. № 12. С. 12–15.
52. Маслова В. А. Поэт и культура : концептосфера Марины Цветаевой : учебное пособие Москва : Флинта : Наука, 2004. 256 с.

53. Михальчук И. П. Концептуальные модели в семантической реконструкции (индоевропейское понятие “закон”) ИАН Серия литературы и языка. 1997. Т. 56. 324 с.

54. Місінкевич О. Концепт культури як одиниця ментальної інформації у мовній картині світу. *Наукові виклади*, 2014. №37 С. 53–57. URL: file:///C:/Users/1/Desktop/Mandriv_2014_1_11.pdf.

55. Ніснер В. Б. Щастя як педагогічна категорія в історії вітчизняної освіти і виховання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педагог. Наук : спец. 13.00.01. Умань, 2011. 18 с.

56. Огаркова Г. А. Мовні засоби вираження концепту “кохання” як культурно-специфічного феномену. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. Серія Іноземна філологія. Київ : ВПЦ Київський Університет. 2003. № 34–36. С. 62–65.

57. Панфілов М. П. Національна мова у структурі моноконцепту національної культури. *Мова і культура : наук. вид.* Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2001. Т. 2. 164 с.

58. Петров О. О. Об’єктивізація лінгвокультурних концептів щедрість – скупість у германських і слов’янських мовах : зіставний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Вінниця, 2017. 274 с.

59. Погребная Н. А. Антонимический концепт в русском и английском языках : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01, 10.02.19. Минск, 2006. 226 с.

60. Полюжин М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. №4. С. 214–223.

61. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика : учебное издание. Москва : АСТ : Восток – Запад, 2007. 225 с.

62. Почебут Ю. І. Феномен “масової літератури” в контексті постмодернізму. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки*. Миколаїв, 2015. №2 (16). С. 222–224.

63. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы : монография. Днепропетровск : Белая Е. А., 2013. 307 с.
64. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : Артєк, 2001. 392 с.
65. Рябцева Н. С. “Вопрос” : Прототипическое значение и концепт. *Логический анализ языка. Культурные концепты* : сб. ст. Москва : Наука, 1991. 245 с.
66. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями і проблеми. Полтава : Довкілля–К, 2008. 712 с.
67. Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как системное образование. *Вестник ВГУ. Сер. Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2004. № 1. С. 29–34.
68. Словник української мови : в 11 томах / гол. ред. І. К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970 – 1978. Т. 9. 1970. 645 с.
69. Слухай Н. В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномену. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ. 2002. № 7. С. 462–470.
70. Смаль Ю. Теплі історії з корицею. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2015. 128 с.
71. Смитко О. С. Внутрішня форма номінативних одиниць. Львів, 1990. 114 с.
72. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва : Академический проект, 2004. 456 с.
73. Сторі Дж. Теорія культури та масова культура. Вступний курс. Київ : Вид-во “Акта”, 2005. 357 с.
74. Уварова Т. Ю. Формування у підлітків уявлень про щастя як особистісної самореалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07. Харків, 2015. 22 с.

75. Удовіченко Г. М. Місце когнітивної лінгвістики в сучасному мовознавстві. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство. Чорном. держ. ун-т ім. Петра Могили*. Миколаїв. Випуск 209. Том 221. 2014. С. 103–106.

76. Форманова С. В. Концепти “любов” та “кохання” в українській лінгвоментальності. 2017. С. 212–218. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-413-261-6/46.pdf> (дата звернення 14.11.2019)

77. Фразеологічний словник української мови : у 2 т. / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. О. Винник. Київ : Наукова думка, 1993. 927 с.

78. Фрасинюк Н. І. Типологія концептів як одиниць когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології, 2012. С. 335–337. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/opac/search.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN>.

79. Фрумкина Р. М. Концепт, категория, прототип. *Лингвистическая и экстралингвистическая семантика*. Москва : РАН. 1992. № 4. С. 24–28.

80. Чернейко Л. О. Имя “судьба” как объект концептуального и ассоциативного анализа. Вестн. Моск. гос. ун-та. Сер. 9. *Филология*. 1996. №6. С. 47–48.

81. Чопик Я. М., Чопик М. П. Лінгвалізація кордоцентричного концепту в українській мові (на матеріалі фразем). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2010. Вип. 23. С. 306–310.

82. Шостюк З. В. Поняття “концепт” в історієтворчому ключі. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”*, 2015. С. 132–134. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/5550/1/32.pdf>.

83. Шутенко Ю. Теплі історії про дива, коханих і рідних. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2015. 144 с.

84. Южакова О. Концепт як головна одиниця когнітивної лінгвістики в аналізі терміносистем. *Одеська державна академія*, 2010. С. 57–59. URL: [холодуhttp://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/6973/1/14.pdf](http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/6973/1/14.pdf).

85. Wierzbicka A. *Lexicography and Conceptual Analysis*. Ann Arbor : Karoma Publishers, Inc., 1985. 368 p.

86. Bartmiński J. Jazykovej obraz mira : očerki po etnolingvistike. Moskva, 2005. 527 s.

87. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor. Metaphor and Thought / ed. By A. Ortony. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. P. 202–251.

88. Gumperz J. J. Rethinking Linguistic Relativity. Gumperz, Stephen C. Levinson. Cambridge : Cambridge University Press, 1996. 488 p.

89. Pederson E. Semantic typology and spatial conceptualization. Eve Danziger, Stephen C. Levinson [et al]. 1998. Language (74) P. 557–589.